

Radium Lady. Kalendarium pierwszej podróży Marii Skłodowskiej-Curie do Stanów Zjednoczonych, 1921

Pierwsza wizyta Marii Skłodowskiej-Curie w Stanach Zjednoczonych trwała sześć i pół tygodnia, od 11 maja do 25 czerwca 1921 roku, nie licząc podróży transatlantykiem. Jej głównym celem było przyjęcie z rąk prezydenta USA Warrena G. Hardinga (1865–1923) daru w postaci grama radu o wartości 100 000 dolarów. Fundusze na jego zakup zgromadzono w ramach zbiórki, głównie wśród kobiet amerykańskich, której pomysłodawczynią była dziennikarka Marie Mattingly Meloney (1878–1943), znana w życiu zawodowym jako Mrs. William Brown Meloney, nazywana przez przyjaciół Missy.

W związku z wizytą Marii Curie w USA szereg instytucji pragnęło uhonorować jej dokonania, między innymi przyjmując ją w poczet członków lub nadając tytuł doktora *honoris causa*. Plan trwającej czterdzieści sześć dni podróży przewidywał pierwotnie przystanki w trzydziestu miejscach. Na życzenie noblistki w programie uwzględniono trzy punkty: wizytę w Canonsburgu (Pensylwania) – w zakładzie Standard Chemical Company z Pittsburgha, który wyprodukował gram radu dla Marii Curie, oraz zwiedzanie cudów natury – Wielkiego Kanionu (Arizona) i wodospadu Niagara (Nowy Jork)¹. Ze względu na stan zdrowia *Radium Lady*, jak niekiedy nazywano uczoną², część zaplanowanych wydarzeń zostanie odwołana.

Inicjatorka podróży, Marie Meloney, dziennikarka związana między innymi z redakcjami „Washington Post”, „Denver Post”, „Sun”, „Everybody’s”, następnie redaktor naczelna jednego z sześciu głównych amerykańskich pism dla kobiet „The Delineator”, była jedną z pierwszych kobiet, które uzyskały miejsce w łożu prasowej Senatu USA³. Utykająca po wypadku konnym z okresu dzieciństwa, niezastąpiona Missy będzie w czasie wizyty pełnić szereg funkcji, zmieniając się w zależności od potrzeb w „gospodynię, organizatorkę imprez, agentkę turystyczną, psycholożkę, mówczynię motywacyjną, osobistą asystentkę, publicystkę, pielęgniarkę i zaufaną towarzyszkę”⁴.

Marie Mattingly Meloney na pokładzie liniowca Olympic. Nowy Jork, 1921. Library of Congress, Prints & Photographs Division

Historia jej przyjaźni z noblistką rozpoczyna się od wywiadu, którego uczona udzieliła dziennikarce w maju 1920 roku. Spotkanie poprzedziły długotrwałe zabiegi Meloney. Wobec

braku odpowiedzi na kilka próśb o wywiad zwróciła się o pomoc między innymi do Stéphane'a Lauzanne'a, redaktora naczelnego „Le Matin”, który jednak nie mógł jej pomóc⁵. Podczas pobytu w Paryżu w 1920 roku Meloney przesyła Marii Curie liścik: „Mój ojciec, który był lekarzem, mówił mi zawsze, że niepodobna jest przesadzić w odmawianiu ważności jednostkom. Ale Pani jest dla mnie ważna już od lat dwudziestu – i tylko przez kilka minut chciałabym Panią widzieć”⁶.

Otrzymawszy wiadomość, noblistka przyjęła amerykańskiego gościa w Instytucie Radowym w Paryżu. Podczas rozmowy Maria Curie wskazała lokalizację radu, którym dysponowano w Ameryce, przyznając, że jej laboratorium posiada tylko jeden gram cennego pierwiastka, a sam proces pozyskiwania go nie został przez nią i jej męża, Piotra Curie, opatentowany. W następstwie rozmowy Meloney podjęła szeroko zakrojoną kampanię mającą na celu zbiórkę pieniędzy na gram radu dla uczonej. Jego cena rynkowa wynosiła wówczas 100 000 dolarów.

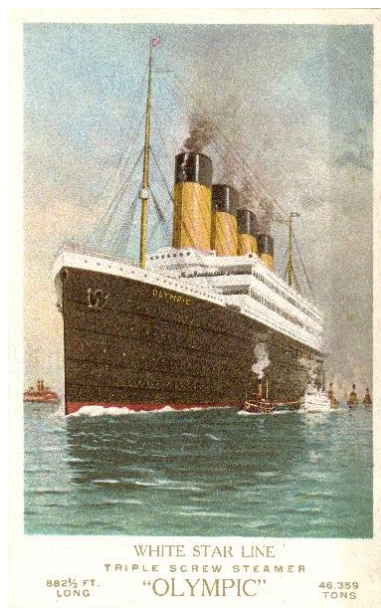
Dziennikarka liczyła początkowo, że uda jej się nakłonić dziesięć majątnych kobiet do udzielenia wsparcia finansowego w wysokości 10 000 dolarów każda, co jednak nie doszło do skutku. W wyniku między innymi kampanii prasowej prowadzonej przez Meloney na łamach „The Delineator” zakup grama radu sfinansowały tysiące kobiet, w tym między innymi studentki college'ów wpłacające jednodolarowe datki.

Znaczącego wsparcia udzieliła także grupa prominentnych mężczyzn, wśród nich między innymi dr Robert Abbe⁷ (1851–1928), pierwszy amerykański chirurg używający radu w leczeniu. Weszli oni pod przewodnictwem dr. Francis Cartera Wooda⁸ (1869–1951), dyrektora Crocker Memorial Cancer Research Laboratory, w skład komitetu naukowego, jednego z dwóch ciał utworzonych w ramach Funduszu Radowego im. Marii Curie (Marie Curie Radium Fund), powołanego w celu zgromadzenia środków na zakup radu. Drugi z komitetów, wykonawczy, zasilili wpływowe kobiety, wśród których wiodącą rolę odegrały Harriet Moody (z domu Tilden, *primo voto* Brainard, 1857–1932), Elsie (Elizabeth) Mead (z domu Cleveland, 1876–1946) i Genevieve Brady (z domu Garvan, 1879–1938)⁹.

Po zgromadzeniu znaczącej części funduszy wyzwaniem pozostawało nakłonienie nieprzepadającej za rozgłosem Marii Curie do przyjazdu do Stanów Zjednoczonych po odbiór radu. Meloney udało się przełamać zarówno jej niechęć do rozstawania się z córkami (które Missy zaprosiła do przyjazdu wraz z matką), jak i obiekcje natury zawodowej. Nie chcąc wyjeżdżać w czasie trwającego roku akademickiego, Maria Curie brała pod uwagę przyjazd jesienią. Tymczasem Meloney zależało na jej obecności w okresie wręczania dyplomów i przyjęciu przez nią właśnie wówczas tytułów honorowych szeregu amerykańskich uczelni. Wsparcia w tym zakresie udzielił Missy zaprzyjaźniony z Marią Curie rektor Sorbony Paul Appell. Marie Meloney zadbała także o to, aby gram radu zechciał wręczyć noblistce prezydent Stanów Zjednoczonych Warren G. Harding¹⁰.

Wskutek medialnego szumu, narastającego w związku z planowaną wizytą Marii Curie w Ameryce, w czwartkowy wieczór, **28 kwietnia 1921 roku**, tuż przed jej podróżą, zorganizowano we Francji galę pożegnalną w Operze paryskiej¹¹. Dochód z wydarzenia przeznaczony był na Instytut Radowy w Paryżu. Zaofiarowana noblistce w tym okresie Legia Honorowa nie została przez nią przyjęta. Pożegnanie w Operze, sfinansowane przez „Je Sais Tout”, zgromadziło elitę. *Odę do pani Curie* autorstwa Maurice'a Rostanda wyrecytowała Sarah Bernhard, spotkanie zaszczylił obecnością Aristide Briand, wielokrotny premier Francji. Nie zabrakło także Meloney, która przybyła do Paryża, aby towarzyszyć Marii Curie w podróży.

4 maja 1921 roku, w środowy ranek, w Cherbourgu obydwie wsiadły na pokład odpływającego do Ameryki luksusowego brytyjskiego liniowca RMS Olympic linii White Star Line¹². Był to siostrzany statek Titanica i Britannica, z których pierwszy zatonął w 1912 roku po zderzeniu z górą lodową, drugi – został zatopiony w 1916 roku¹³.

Pocztówka prezentująca liniowiec Olympic na morzu. Detroit Publishing Co. Library of Congress, Prints & Photographs Division

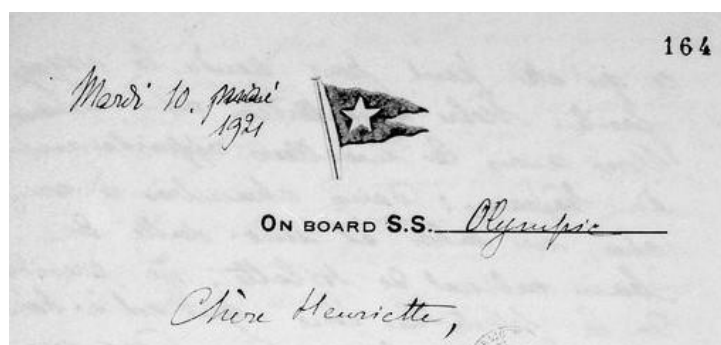
Noblistce towarzyszyły córki, 23-letnia Irena i 16-letnia Ewa, oraz Harriet Eager, młoda, mówiąca po francusku Amerykanka, asystentka Meloney, która pełnić będzie funkcję osobistej tłumaczki Madame Curie¹⁴. Missy wynajmuje dla przyjaciółki luksusowy apartament rezerwowany zwykle dla nowożeńców, do którego osobiście zaprowadził noblistkę prezes White Star Line¹⁵. Przeczując, że Maria Curie będzie wolą unikać tłumów, Meloney zapewnia jej zakwaterowanie gwarantujące prywatność.

Większość czasu noblistka spędza w kabinie pod pokładem, wymawiając się od bywania wśród pasażerów chorobą morską¹⁶. Nowoczesne rozwiązania, które zastosowano na statku, są źródłem jednej z anegdot. Pewnego dnia, gdy Maria Curie nie zjawiała się na lunchu, wysłana po nią Harriet Eager znalazła ją w kabinie przy otwartej szafie, w której automatycznie włączyło się światło. Nie mogąc znaleźć wyłącznika i nie chcąc marnować prądu, noblistka zwlekała z wyjściem. Ponieważ uczona nie dowierzała zapewnieniom Harriet, że światło wyłączy się, gdy zamkna szafę, po chwili konsternacji dziewczyna zaproponowała, żeby Maria Curie weszła do środka, na co uczona przystała. Sprawdziwszy doświadczalnie, że Eager miała rację, noblistka ucieszyła się i pod ramię ruszyły na lunch¹⁷. W szafie wisiały wówczas nierozpakowane cztery ciemne suknie, wliczając koronkową suknię wieczorową, w której dziesięć lat wcześniej uczona przyjęła Nagrodę Nobla, a było to więcej niż kiedykolwiek posiadała. Na zakup nowej garderoby nalegała Ewa Curie¹⁸. Elegancka, swobodna w towarzystwie i błyskotliwa młodsza córka podbija serca w USA, gdzie prasa nazwie ją „dziewczyną o oczach z radu”¹⁹.

Podczas rejsu po wzburzonym morzu Maria Curie jest wyczerpana i cierpi na zawroty głowy²⁰. 10 maja 1921 roku pisze z pokładu statku do przyjaciółki Henrietty Perrin-Duportal o napawającej lekkiem podróży²¹, obcej jej zwyczajom i upodobaniom, oraz o tęsknocie za wakacjami we Francji:

Nie podobala mi się podróż przez Atlantyk; morze było ponure, ciemne i głośnie. Nie chorowałam, ale byłam otepiała i przez większość czasu nie wychodziłam z kabiny. Moje córki wyglądają na bardzo zadowolone. Pani Meloney, która z nami podróżuje, robi, co może, by je oswoić. Jest taka dobra, taka życzliwa, jak to tylko możliwe.

Myślę o l'Arcouest i o dobrych chwilach, które tam wkrótce spędzimy w gronie przyjaciół, [...] nad błękitnym, łagodnym morzem, które obie tak lubimy i które jest znacznie bardziej przyjazne niż ten milczący, zimny ocean²².

Nagłówek listu Marii Curie do Henrietty Perrin-Duportal z 10 maja 1921 roku na papierze firmowym liniowca Olympic. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Rejs dobiega końca **11 maja 1921 roku**. W środowe popołudnie transatlantyk przybija do portu w Nowym Jorku.

Od lewej: Marie Meloney oraz Irena, Maria i Ewa Curie na pokładzie liniowca Olympic po szczęśliwie zakończonym rejsie. Nowy Jork, 11 maja 1921. Library of Congress, Prints & Photographs Division

Po odpoczynku noblistki w kabinie²³ odbywa się na pokładzie pierwsza konferencja prasowa. Wśród około czterdziestu przedstawicieli prasy, obecnych jest dwudziestu sześciu fotografów²⁴, którzy uwieczniają Marię Curie ubraną w „zwykłą czarną suknię i kapelusz z tafty”²⁵. Na molo gromadzą się tłumy powitalne z kwiatami. Są wśród nich przedstawiciele francuskiego konsulatu, oraz Girls Scouts i kilkusetosobowa delegacja Polish-American Society²⁶, co uczona zapamięta: „Kiedy już pozachwycaliśmy się widokiem portów Nowego Jorku, zostałyśmy pozdrowione przez grupy studentów, harcerek i polskich delegatów i przywitane wieloma bukietami kwiatów”²⁷. Orkiestry dęte grają na powitanie trzy hymny narodowe – polski, amerykański i francuski²⁸.

Zanim Maria Curie w swym bezpretensjonalnym angielskim wygłosi oświadczenie, rozmawia z dziennikarzami. Zapytana przez jednego z nich, czy uważa, że kobiety są równe

mężczyznom pod względem zdolności umysłowych, odpowiada: „Dlaczego mówi Pan o mężczyznach i kobietach? Dlaczego nie mówić o ludziach inteligentnych lub nie? Niektóre kobiety są inteligentne, niektóre nie”²⁹.

„The New York Times” relacjonował:

Pomimo widocznej choroby, skromna, wizerunkiem przypominającym matkę badaczka pozowała dwudziestu sześciu fotografom, gdy przyjaciele powiedzieli, że tak wypada. Do dziennikarzy zgromadzonych w jej kabinie po angielsku powiedziała: „Przez wiele lat chciałam odwiedzić Amerykę, lecz moja praca laboratoryjna oraz moje dzieci sprawiły, iż było to niemożliwe do tego momentu. Jestem szczęśliwa, że mogłam zabrać swe córki, aby mogły zobaczyć wasz wspaniały kraj. Przyłączają się one wraz ze mną do wyrazów wdzięczności, które kieruję do amerykańskich kobiet zainteresowanych nauką oraz moją pracą. Chciałabym wykorzystać nadarzającą się sposobność i z tego miejsca podziękować amerykańskim obywatelom”³⁰.

Konferencja prasowa na pokładzie liniowca Olympic. Na pierwszym planie, od lewej: Ewa i Maria Curie, z tyłu: N.N., Marie Meloney i Irena Curie. Nowy Jork, 11 maja 1921. Library of Congress, Prints & Photographs Division

Po powitaniu dwie limuzyny przysłane przez Louise Carnegie³¹ (z domu Whitfield, 1857–1946), wdowę po niedawno zmarłym potentacie przemysłowym i filantropie Andrew Carnegie’em (1835–1919), zawożą panie Curie na odpoczynek w apartamencie w Greenwich Village na Manhattanie³². „Zaciszne mieszkanie w mieście”³³ wypełnione było nadsyłanymi kwiatami.

Według relacji „The New York Times’a”:

Dom Pani Meloney został zasypyany kwiatami dla Pani Curie od przyjaciół oraz wielbicieli znających jej upodobanie do kwiatów. Jedna z takich oznak wdzięczności została przysłana od ogrodnika, który wyleczony z raka za pomocą kuracji radiowej chciał przekazać dowód swej wdzięczności w postaci ogromnego bukietu róż [...]”³⁴.

Stały dostęp do noblistki i jej córek mieli jedynie Meloney i jej kucharz. Osobą z kręgu Missy, z którą przyjaciółka skontaktowała Marię Curie, był lekarz Harlow Brooks. Uczona

zawdzięczała mu masę na poparzone radem opuszki palców oraz „tonik” na sen, którym de facto była prohibicyjna sherry³⁵.

Następnego dnia, **12 maja 1921 roku**, w czwartek, zorganizowano pierwsze spotkanie towarzyskie, w którym Maria Curie wzięła udział po przyjeździe do Stanów Zjednoczonych. Był to powitalny lunch wydany prywatnie przez Louise Carnegie w nowojorskiej posiadłości na rogu Piątej Alei i 91 Ulicy. Noblistka wspominała: „Nazajutrz [po przybyciu] zawarłam znajomość z członkami komitetu powitalnego podczas obiadu ufundowanego przez Panią Carnegie w jej pięknym domu, jeszcze pełnym pamiątek po jej mężu, Andrew Carnegie, którego działalność filantropijna jest we Francji dobrze znana”³⁶.

Związki rodzin Carnegie i Curie datują się od początku XX wieku. Andrew Carnegie ustanowił fundusz stypendialny na badania nad substancjami promieniotwórczymi, składając w nowojorskim banku w listopadzie 1906 roku obligację w wysokości 50 000 dolarów³⁷. Roczne odsetki, w minimalnej wysokości 12 000 franków, pozwalały wspierać każdego roku nawet sześciu naukowców, aplikujących z całego świata³⁸. W przeciągu lat milioner przekazał na ten cel dziesiątki tysięcy dolarów³⁹. Pierwszym stypendystą w laboratorium Marii Curie był w latach 1907–1913 lekarz i radiolog William Duane (1872–1935), od 1917 pierwszy w Ameryce profesor bio-fizyki na Harvardzie⁴⁰, który podczas wizyty Marii Curie w USA podejmuje ją w Bostonie. Stypendium w laboratorium noblistki przy rue Cuvier, które pomogło sfinansować personel badawczy i pozwoliło przyjąć uczniów, stanowiło wsparcie dla wysiłków uczzonej, by wydzielić rad w postaci metalicznej⁴¹. Nastąpiło to w 1910 roku i ostatecznie ugruntowało jej pozycję w świecie naukowym.

Po lunchu wydanym przez panią Carnegie Maria Curie spotyka się z ambasadorem RP w Stanach Zjednoczonych, księciem Kazimierzem Lubomirskim (1869–1930)⁴².

„The New York Times” publikuje na pierwszej stronie artykuł *Madame Curie planuje położyć kres rakowi*⁴³, który zgodnie z wolą noblistki zostanie następnego dnia sprostowany. „The New York Times’owi” wtóruje „New York Tribune” z nagłówkiem na pierwszej stronie: *Przybywa Mme Curie, pewna, że rad jest lekarstwem na raka*⁴⁴.

W piątek, **13 maja 1921 roku**, noblistka wyjeżdża pociągiem do Smith College w Northampton (Massachusetts), gdzie tego samego dnia odbiera pierwszy honorowy tytuł uczelni, doktora nauk ścisłych⁴⁵. W Smith College rozpoczyna się przygoda Marii Curie z amerykańskimi uczelniami. To pierwszy z odwiedzonych przez nią żeńskich college’ów, usytuowanych w północno-wschodnich Stanach Zjednoczonych, które w nieodległej przyszłości określane będą mianem „Siedmiu Sióstr”⁴⁶. Maria odwiedzi cztery z nich, z czego dwa przyznają jej swoje pierwsze tytuły honorowe. Utworzone w XIX wieku, miały zapewnić kobietom wykształcenie na poziomie odpowiadającym ówczesnym męskim uczelniom należącym do elitarnej Ligi Bluszczowej⁴⁷.

Reprod. za: „Smith College Weekly” 1921, t. 11, nr 26, s. 1. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

W Smith College noblistkę powitały rzesze studentek, prasa okrzyknęła uroczystość „najbardziej imponującą w dziejach college’u”⁴⁸. Dzień rozpoczął się od ulewy. Obawiano się, że pogoda popsuje wyjątkową paradę, którą organizowano w Smith College w latach przestępnych, tym razem podczas wizyty Madame Curie. Po godzinie 14.00 niebo rozpogodziło się i szpalery odświętnie ubranych na biało studentek mogły uczcić wizytę noblistki, przekonane, że „słońce i niebo musiało im pomóc powiedzieć Pani Curie jak bardzo są dumne i zadowolone z tego, że ich college odwiedziła jako pierwszy w Ameryce”⁴⁹.

Rektor William Allan Neilson i Madame Curie, 1921. Reprod. za: „The Smith Alumnae Quarterly” 1921, lipiec, t. 12, nr 4, wkładka. Alumnae Association of Smith College, Internet Archive

Tuż przed 15.00 zarząd College’u i jego pracownicy w szatach akademickich zgromadzili się w bibliotece, skąd przy dźwiękach *Marsylianki* pochód ruszył do John M. Greene Hall. Zamykali go Maria Curie i rektor William Neilson (1869–1946), profesor literatury angielskiej⁵⁰. Przejściu uczonej przez kampus towarzyszył szpaler straży honorowej, którą tworzyły ustawione w dwóch rzędach młodsze dziewczęta, przepasane czerwonymi szarfami.

Uroczystość nadania uczonej tytułu honorowego zgromadziła w John M. Greene Hall ponad dwóch tysięcy osób, w tym absolwentów uczelni i gości z zewnątrz. Na platformie honorowej oprócz noblistki i rektora Neilsona zasiedli między innymi Marie Meloney, dyrektorzy Katedr Filologii Francuskiej i Chemii, prof. Albert Schinz i prof. H. D. Wells, oraz Henry Noble MacCracken, rektor Vassar College, gdzie Maria Curie wybierała się następnie. W specjalnej sekcji, obok znaczących gości, miejsca zajęły wiceprezydentowa Grace Anna Coolidge⁵¹ (z domu Goodhue, 1879–1957) i córki uczonej.

Za powitanie w języku francuskim i prezentację dokonań uczonej odpowiadali profesorowie Schinz i Wells. Pierwszy z nich, aby podkreślić zaabsorbowanie Marii Curie pracą, opowiedział anegdotę o służącej. Oto podekscytowana dziewczyna wpada do laboratorium, aby powiedzieć uczonej, że połknęła szpilkę. „Nie szkodzi, tu jest inna” – słyszy w odpowiedzi⁵².

Po krótkim zaprezentowaniu dokonań noblistki przez prof. Wellsa, rektor Neilson nadaje Marii Curie tytuł honorowy. Wśród oklasków dwie wykładowczynie chemii, Ellen Cook i Elizabeth Mason, okrywają jej ramiona kapą doktorską. Odbierając tytuł, uczona dziękuje za przyjęcie i uczyniony jej zaszczyt oraz komentuje anegdotę prof. Schinza. Jej odpowiedź, że to dobra historia i aż żal przyznać, że nieprawdziwa, wywołuje burzę oklasków⁵³.

Po odśpiewaniu hymnu *Alma Mater* goście opuszczają salę. Pochód, którego straż honorową pełniły tym razem starsze dziewczęta, pokonał następnie ze śpiewem drogę powrotną do biblioteki, w której czytelnicy odbyło się mniej oficjalne spotkanie⁵⁴. Polska delegacja

z Connecticut Valley wręczyła noblistce bukiet miejscowych lilii wyhodowanych przez pracujące Polki. Kolejny bukiet, róż American Beauty, Maria Curie otrzymała po opuszczeniu biblioteki od Klubu Francuskiego. W Chemistry Hall odbyło się następnie przyjęcie zorganizowane przez wydziały nauk ścisłych⁵⁵.

Wieczorem Irena i Ewa Curie obejrzały sztukę Percy'ego MacKaye'a „A Thousand Years Ago” (Tysiąc lat temu) w wykonaniu Dramatic Association⁵⁶.

Wrażenia studentek college'u jedna z nich oddała tego dnia w liście do matki: „Przez tydzień nie robiłyśmy nic poza rozmowami o Pani Curie i oczywiście wszystkie wzięłyśmy udział w uroczystościach. Właśnie się skończyły. To było *takie* imponujące”⁵⁷. Zauważała również, opisując gościa: „Wyglądała bardzo słodko, ale wydawała się zmęczona i blada [...] Jest niezwykle nieśmiała i skromna”⁵⁸.

Także „Springfield Republican” zwracało uwagę na zmęczenie Marii, relacjonując: „Ci, którzy widzieli panią Curie [...], wyrażali wątpliwości, czy zdoła przetrwać tę podróż bez załamania nerwowego”⁵⁹.

Tymczasem „The New York Times” publikuje sprostowanie artykułu z poprzedniego dnia, zatytułowane *Rad nie jest lekiem na wszystkie postaci raka*. Ukazuje się ono jednak na stronie szesnastej⁶⁰.

W sobotę, **14 maja 1921 roku**⁶¹, noblistka wyjeżdża samochodem do Vassar College w Poughkeepsie (Nowy Jork), gdzie przybywa wieczorem.

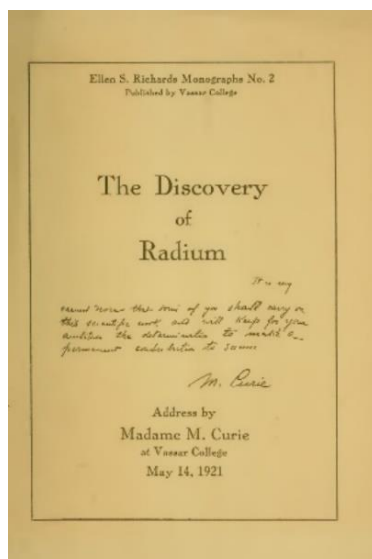
W drodze do Vassar College przejeżdża przez Berkshire Hills, gdzie dla odpoczynku urządzono piknik nad strumieniem⁶². Podczas przejazdu do Vassar studentki Mt. Holyoke College w South Hadley (Massachusetts) witają noblistkę⁶³. Przeżycia tych dni powrócą we wspomnieniach Ewy Curie:

*Szpалery białо ubranych dziewcząt wzdłuż dróg, pełnych słońca, gromady dziewcząt, biegnących przez trawniki do samochodu pani Curie, tłumy dziewcząt, które jej rzucają kwiaty, chylą sztandary w pokłonie, defilują, wznoszą szaleńcze okrzyki na jej cześć, śpiewają gromkim chórem... Oto wizja pierwszych dni, poświęcanych zwiedzaniu wielkich żeńskich kolegów. Piękna to była myśl tak właśnie „oswajać” Marię, prowadząc ją przede wszystkim między młodzież, równie pełną zapału, jak ona – wieczna uczennica!*⁶⁴.

Tego samego wieczoru w Vassar College, najstarszej szkole wyższej dla kobiet w Ameryce, utworzonej jeszcze przed narodzinami Marii Curie, noblistka wygłasza wykład „The Discovery of Radium”. Było to jej pierwsze publiczne wystąpienie w USA, a jednocześnie jedyny wykład wygłoszony przez nią w amerykańskim college'u⁶⁵. Został opublikowany dzięki staraniom Edny Carter, kierującej Wydziałem Fizyki Vassar, i był rozdawany publiczności⁶⁶. Na stronie tytułowej publikacji Maria Curie zapisała dedykację dla studentek: „Gorąco pragnę, aby niektóre z Was kontynuowały pracę naukową i wytrwały w ambicji oraz determinacji, by wnieść trwałą wkład w naukę”⁶⁷.

W wystąpieniu Maria Curie podkreśliła czysto naukowy charakter swojej pracy: „[...] badań naukowych nie wolno oceniać z punktu widzenia bezpośredniej użyteczności. Naukę trzeba oceniać ze względu na nią samą, ze względu na jej piękno, a w dodatku zawsze istnieje szansa, że odkrycie naukowe takie jak rad może stać się dobrodziejstwem ludzkości”⁶⁸.

O godzinie 22.30 noblistka odwiedza uczelniane laboratorium. Towarzysząca jej wówczas studentka robiąca specjalizację z fizyki, Margaret Hill, która zademonstrowała kilka eksperymentów z użyciem elektroskopu Curie, wspominała po latach: „Byłam tak podniecona i onieśmielona przyjazdem pani Curie do Vassar, że ledwie mogłam to wytrzymać”⁶⁹.

The Discovery of Radium. Address by Madame M. Curie at Vassar College, May 14, 1921, Ellen S. Richards Monographs Nr 2, published by Vassar College, [Poughkeepsie, N.Y.] 1921. Open Knowledge Commons and Harvard Medical School, Francis A. Countway Library of Medicine, Internet Archive

W niedzielę, **15 maja 1921 roku**, Irena Curie wygłasza pogadankę dla studentek uczelni⁷⁰. Starsza córka często będzie zastępować matkę w czasie dalszej podróży, wymieniając się z siostrą, głównie reprezentując rodzinę podczas wydarzeń o charakterze naukowym. Już wówczas pełni nie tylko rolę „dublerki” Marii Curie. Jako jej asystentka w Instytucie Radowym w Paryżu traktowana jest w USA jako niezależna ekspertka.

Reprod. za: N.N., *Mme. Curie's Daughter, Herself an Expert, Tells of Radium Cancer Cures* (Córka Mme Curie, jako ekspertka, mówi o leczeniu raka radem), „The Evening World” 1921, 17 maja, t. 61, nr 21 742, s. 1.
The New York Public Library, Astor, Lenox and Tilden Foundation, Library of Congress

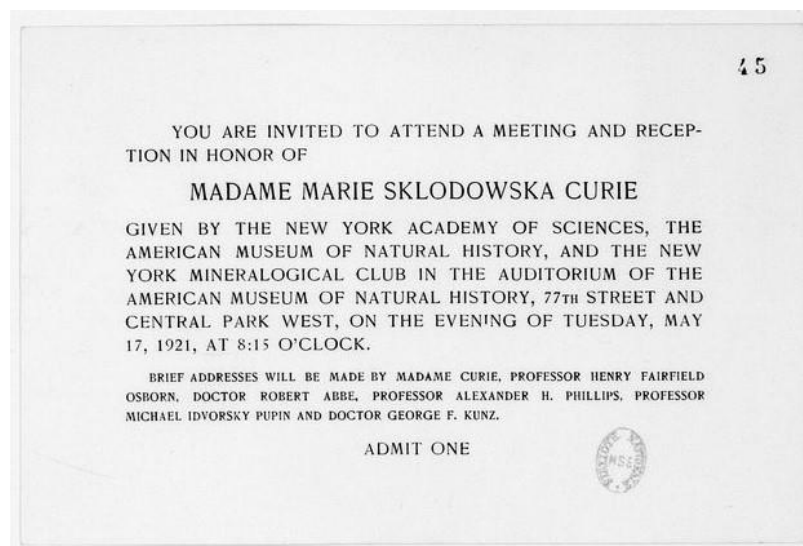
Po popołudniowej przejażdżce samochodem do West Point (Nowy Jork), następnego dnia, **16 maja**, w poniedziałek, goście wracają do Nowego Jorku⁷¹, do domu Marie Meloney przy West 12th Street 33⁷². Po przyjeździe, przed serią uroczystości, Maria Curie spotyka się

między innymi ze Stefanem Ludwikiem Grotowskim (1867–1925), konsulem generalnym RP w Nowym Jorku⁷³.

Gdy wróciłam do Nowego Jorku – wspomniała Maria Curie – przed odjazdem do Waszyngtonu czekało mnie jeszcze kilka uroczystości [...]. Podczas wszystkich tych spotkań witały mnie ciepłe przemowy wybitnych mężczyzn i kobiet; odebrałam również liczne wyrazy szacunku, tak dla mnie ważne z powodu szczerých intencji osób je składających⁷⁴.

Ciąg wydarzeń we wtorek, **17 maja 1921 roku**, rozpoczyna „lunch chemików” w hotelu Waldorf-Astoria⁷⁵, przyjęcie zorganizowane przez Amerykańskie Towarzystwo Chemiczne (American Chemical Society), w którym Maria Curie uczestniczyła jako gość honorowy. Udział wzięło w nim około sześciuset uczonych⁷⁶ z pięciu stowarzyszeń: American Chemical Society, American Electrochemical Society, The Chemists’ Club, New York City, Société de Chimie industrielle, Sekcja Amerykańska oraz Society of Chemical Industry, Sekcja Amerykańska⁷⁷. Spotkaniu przewodniczył chemik Edgar Fahs Smith⁷⁸ (1854–1928), profesor emeritus i były rektor Uniwersytetu Pensylwanii, prezes Amerykańskiego Towarzystwa Chemicznego w latach 1921–1922, specjalista w zakresie elektroanalizy i wyznaczania mas atomowych. Wygłoszono pięć mów powitalnych – dłuższe przemówienia wygłosili: George Braxton Pegram⁷⁹ (1876–1958), profesor fizyki, dziekan School of Mines, Engineering, and Chemistry na Uniwersytecie Columbia i wicerektor uczelni, specjalizujący się w badaniu promieniotwórczości, dr Richard Bishop Moore, główny chemik Państwowego Biura Kopalń (U.S. Bureau of Mines) i dyrektor rządowych laboratoriów ds. pozyskiwania radu z karnotytu, badacz występowania rzadkich gazów w atmosferze, oraz dr Francis Carter Wood, profesor patologii na Columbia University, przewodniczący komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, chirurg, patolog, specjalista w dziedzinie radioterapii, reprezentujący wówczas Crocker Memorial Cancer Research Laboratory na Columbia University⁸⁰, którego był założycielem i dyrektorem. Wood położył szereg zasług w dziedzinie etiologii chorób, w szczególności nowotworowych⁸¹. Odegrał znaczącą rolę w zbiorce funduszy na zakup radu dla Marii Curie. W swoim przemówieniu podkreślił, że noblistka „uczyniła więcej dla zdrowia ludzi niż inni naukowcy jej czasów”⁸². Prof. Smith zabrał głos jako prezes Amerykańskiego Towarzystwa Chemicznego, nazywając Marię Curie „dobroczynią ludzkości”⁸³. Dziekan Pegram wypowiadał się w imieniu środowiska fizyków, dr Moore – chemików, dr Wood – środowiska medycznego⁸⁴.

Wieczorem, o godzinie 18.15, noblistka była uroczyście fetowana w audytorium Amerykańskiego Muzeum Historii Naturalnej (American Museum of Natural History) przez reprezentantów muzeum, New York Academy of Science i New York Mineralogical Club⁸⁵. Przemówienia wygłosili dr George F. Kunz⁸⁶ (1856–1932), mineralog, współzałożyciel i prezes New York Mineralogical Club, który przewodniczył spotkaniu, dr Henry Fairfield Osborn (1857–1935), paleontolog i odkrywca, dyrektor Amerykańskiego Muzeum Historii Naturalnej w latach 1908–1935, dr Robert Abbe, lekarz, Michael Idvorsky Pupin (1858–1935), imigrant z Serbii, profesor elektromechaniki z Uniwersytetu Columbia i pierwszy prezes Nowojorskiej Akademii Nauk, oraz prof. Alexander H. Phillips z Princetown University, który już w 1903 roku rozpoczął eksperymenty z radem uzyskanym z rud w Kolorado⁸⁷.

Zaproszenie dla Marii Skłodowskiej-Curie na uroczystość w Amerykańskim Muzeum Historii Naturalnej w Nowym Jorku 17 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Gdy tego wieczoru dr Henry Fairfield Osborn ogłosił wybór Marii Curie na członka honorowego Amerykańskiego Muzeum Historii Naturalnej (jako pierwszej kobiety), nastąpiły niesłabnące oklaski⁸⁸. Noblistka, która sama gromadziła minerały promieniotwórcze, przyjęła również członkostwo honorowe Nowojorskiego Klubu Mineralogicznego⁸⁹.

Przemawiający następnie dr Robert Abbe, wyrażając wiarę w przyszłe osiągnięcia noblistki, istotne dla walki z rakiem, powiedział między innymi: „W imieniu cierpiących, którym przyniesiono ulgę, i w imieniu ludzkości dziękuję Pani za to, co zostało już zrobione, i za to, co zrobione będzie”⁹⁰. Natomiast Michael I. Pupin oddał w swoim przemówieniu sprawiedliwość osiągnięciom naukowym Marii Curie, wskazując, że „nauka o promieniotwórczości, którą pomogła objawić (*reveal*), była fundamentem nowej struktury fizyki, w której cała materia jest energią elektryczną, a każdy atom to doskonały układ elektronów”⁹¹.

W odpowiedzi noblistka nawiązała do wystąpienia dr George’a F. Kunza, który wspominał o odkryciach dokonanych w skromnych laboratoriach. Maria Curie przywołała nazwiska uczonych, których badania uważała za związane z jej własnym odkryciem – sir Williama Ramsaya, Marcellina Berthelota, Ernesta Rutherforda, Fredericka Soddy’ego i Henriego Becquerela. W szczególny sposób podkreśliła zasługi dr. Roberta Abbe w zakresie medycznych zastosowań radu⁹².

W nocy, prawdopodobnie wskutek zmęczenia, Maria Curie przechodzi „dwa bardzo poważne ataki serca”⁹³, w związku z czym postanowiono w kolejnych dniach ograniczyć jej uczestnictwo w zaplanowanych wydarzeniach, w tym w Filadelfii i Bryn Mawr.

Zgodnie z planem, w środę, **18 maja 1921 roku**, o godzinie 16.00, odbywa się oficjalne przyjęcie dla Marii Curie zorganizowane w nowojorskiej Carnegie Hall przez Amerykańskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem (American Association of University Women, AAUW)⁹⁴. Istniejące od kwietnia tego roku, a powstałe w wyniku konsolidacji regionalnych stowarzyszeń, między innymi Association of Collegiate Alumnae, AAUW afiliowane było przy Międzynarodowej Federacji Kobiet z Wyższym Wykształceniem (International Federation of University Women)⁹⁵. Przyjęcie uznane zostało przez „The New York Times’a” za największe spotkanie wykształconych kobiet, jakie miało miejsce w Stanach Zjednoczonych⁹⁶. Było to jednocześnie najliczniejsze wydarzenie zorganizowane w związku z wizytą Marii Curie⁹⁷. Zgromadziło trzy i pół tysiąca przedstawicielek niemal wszystkich

głównych kobiecych uczelni na wschodnim wybrzeżu USA. Zwołane na cześć noblistki miało również na celu zainicjowanie antywojennego ruchu na rzecz rozbrojenia⁹⁸. Spotkaniu przewodniczyła Alice T. L. Parsons (Mrs. Edgerton Parsons) z nowojorskiego Narodowego Komitetu Badania Przyczyn i Przeciwdziałania Wojnie (National Committee on the Cause and Cure of War), największej kobiecej organizacji na rzecz pokoju w latach 20. XX wieku. Wśród zaproszonych gości byli między innymi ambasadorowie Polski i Francji, Kazimierz Lubomirski i Jean Jules Jusserand (1855–1932), który pełnił tę funkcję w latach 1902–1925, oraz Ignacy Jan Paderewski.

Pojawieniu się Marii Curie towarzyszyła kilkuminutowa owacja na stojąco⁹⁹. W imieniu amerykańskich kobiet z wyższym wykształceniem noblistkę powitała dziekan Smith College, Ada Louise Comstock (1876–1973), pionierka edukacji kobiet w Ameryce. Przemówienia wygłosiły także dr Florence Sabin, profesor histologii na Johns Hopkins University School of Medicine i dr Alice Hamilton z Harvard Medical School¹⁰⁰. Sabin z uznaniem podkreśliła, że Maria Curie jest dowodem na to, że „kobieta może poświęcić się najtrudniejszej z prac intelektualnych, naukowemu badaniom laboratoryjnym, i jednocześnie być zwykłą żoną i matką”¹⁰¹. Głos zabrała również rektor Bryn Mawr College, dr Martha Carey Thomas (1857–1935), przewodnicząca komitetu filadelfijskiego Funduszu Radowego im. Marii Curie¹⁰², wybitna amerykańska sufrażystka, przedstawiając program polityczny. Odniosła się między innymi do kwestii rozbrojenia w kontekście uzyskanych przez kobiety praw wyborczych¹⁰³.

Najzdolniejsze studentki fizyki i chemii, reprezentujące piętnaście uczelni, ofiarowały Marii kwiaty: lilie, róże „American Beauty” i orchidee¹⁰⁴.

Zaprezentowano także pieśń w wykonaniu The Vassar Glee Club, skomponowaną w Vassar College, ze słowami jednej ze studentek¹⁰⁵. Na zakończenie uroczystości pięćdziesięcioosobowy chór odśpiewał hymn państwowy Stanów Zjednoczonych, *Gwiazdzisty sztandar*.

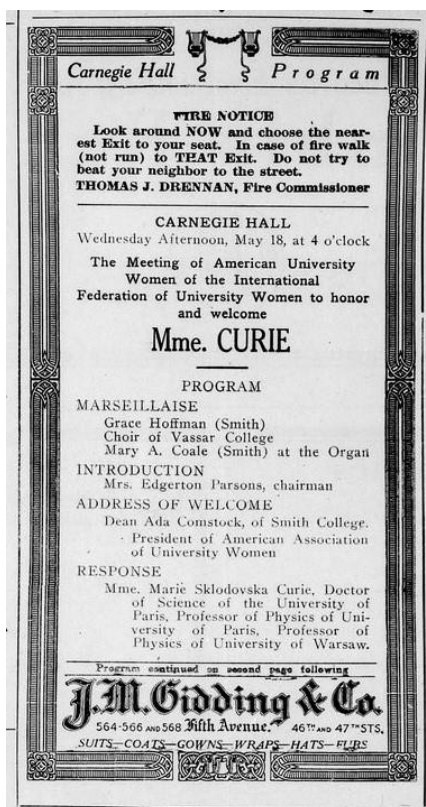

Nuty pieśni „Do Madame Curie” ułożonej w Vassar College przez G. C. Gow do słów Grace Healy.
Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Sprawiając wrażenie onieśmielonej¹⁰⁶, Maria Curie, ze wspartą na temblaku ręką, nadwierzoną uściskami¹⁰⁷, zwróciła się do zgromadzonych: „Dziękuję z głębi serca za

gościnność, którą mi okazałyście, nigdy nie zapomnę, jak ciepło zostałam przez was przyjęta”¹⁰⁸.

Podczas uroczystości noblistka przyjmuje z rąk Ellen Pendleton (1864–1936), rektor Wellesley College, Ellen Richards Research Prize¹⁰⁹ – nagrodę The Naples Table Association, najstarszej organizacji wspierającej kształcenie kobiet w Ameryce w dziedzinie nauk ścisłych¹¹⁰ – w wysokości 2000 dolarów. Nagroda ta nie została przyznana uczonej po tzw. aferze Curie – Langevin, kiedy to nie doszło do skutku zbiorowe zaproszenie jej do USA ze strony żeńskich uczelni¹¹¹. W notatce dotyczącej podróży Maria Curie odnotuje wysokość nagrody, fakt, że wygłaszano przemówienia, oraz czas trwania uroczystości – cztery godziny¹¹².

Anons prasowy przyjęcia Amerykańskiego Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem na cześć Marii Skłodowskiej-Curie w Carnegie Hall w Nowym Jorku 18 maja 1921 roku – program. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

W czwartek rano, **19 maja 1921 roku**, w związku z nieznaczną poprawą stanu zdrowia Marii Curie ma miejsce nieplanowana wizyta w nowojorskim Hunter College, gdzie goście zwiedzają laboratorium. Irena wygłasza w języku angielskim czterdziestopięciominutowy wykład na temat radu i promieniotwórczości dla tysiąca studentek i studentów¹¹³.

W przeddzień wyjazdu z USA noblistka odniesie się do wizyty w Hunter College:

Jestem szczególnie pod dużym wrażeniem Nowego Jorku, z jego szerokim spektrum możliwości darmowej edukacji, która zapewniona jest zarówno mężczyznom jak i kobietom. Hunter College, City College i inne instytucje, gdzie chłopcy i dziewczęta mogą uczyć się, aby wykonywać pożyteczną pracę [...]. W środku tego przemysłowo-finansowego centrum zauważyłam, iż wiele uwagi poświęca się zdrowiu publicznemu, boiskom dla dzieci, wszystko dla przyjemności ludzi¹¹⁴.

Tego dnia Maria Curie je obiad z dr. Francisem Carterem Woodem. Następnie wraz z nim i wicerektorem Columbia University George'em Braxtonem Pegramem ogląda uniwersyteckie laboratoria¹¹⁵.

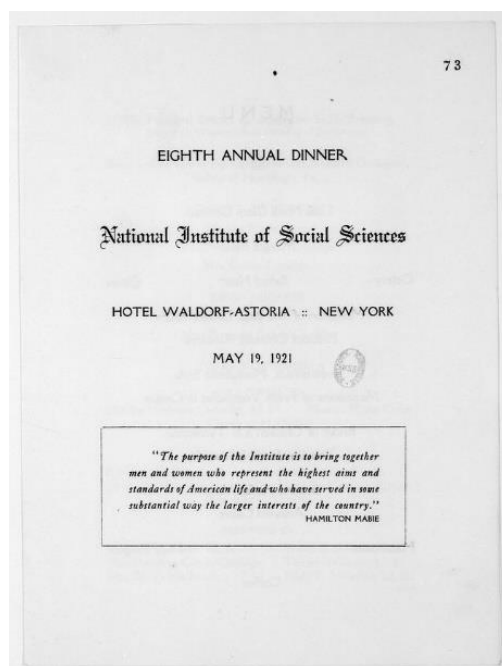
Francis Carter Wood wspominał:

Ciekawie było zobaczyć, jak działa jej umysł. Przechodząc przez wielkie Laboratoria Fizyczne Uniwersytetu Columbia podczas swojej pierwszej podróży do Ameryki, musiała pomyśleć o porzuconej szopie, w której kiedyś pracowała. Podczas gdy nie interesowało jej nic oprócz niektórych zagadnień, na których się znała, natychmiast zatrzymywała się i omawiała z personelem każdą pracę w swojej własnej dziedzinie – całkowicie zapominając o czasie, spotkaniach i przyjaciółach, którzy zastanawiali się, dlaczego nie zjawiała się na lunchu – skoncentrowana i zainteresowana nowymi kwestiami, które dostrzegła w cudzych pracach badawczych. W jej naturze nie było ani atomu zazdrości.

*Nie ma wątpliwości, że była geniuszem*¹¹⁶.

W planie dnia uwzględniono również spotkanie z ambasadorem RP, księciem Kazimierzem Lubomirskim¹¹⁷.

Wieczorem noblistka otrzymuje pierwszy przyznany kobiecie złoty medal National Institute of Social Sciences na dorocznym obiedzie tej instytucji w hotelu Waldorf-Astoria, tym razem wydanym na jej cześć¹¹⁸. Uroczystości przewodniczył dyrektor instytutu, profesor Emory Richard Johnson (1864–1950), ekonomista, dziekan Wharton School, szkoły biznesu na prywatnym Uniwersytecie Pensylwanii, należącym do Ligii Bluszczowej. Odznaczenie przyznano Marii Curie w uznaniu doniosłych zasług naukowych i humanitarnych – odkrycia radu i płynących stąd pożytków dla ludzkości¹¹⁹. Medal wręczył uczonej paleontolog dr Henry Fairfield Osborn. Odczytał on również obszernie przemówienie wiceprezydenta Calvina Coolidge'a, który pozostał w Waszyngtonie z powodu choroby¹²⁰. Noblistka doceniła je, dziękując za odznaczenie.

Program uroczystości wręczenia Madame Curie złotego medalu National Institute of Social Sciences w hotelu Waldorf-Astoria w Nowym Jorku 19 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
Département des Manuscrits

W menu obiadu znalazły się między innymi: zupa mongolska, medaliony z okonia morskiego w sosie homarowym, pierś z kurczaka po tyrolsku, makaroniki i biszkopty Lady Fingers¹²¹. Menu, podobnie jak kilka innych, zachowało się w złożonej w Bibliothèque nationale de France spuściźnie noblistki, która miała zwyczaj zapisywać na ich odwrocie obliczenia¹²².

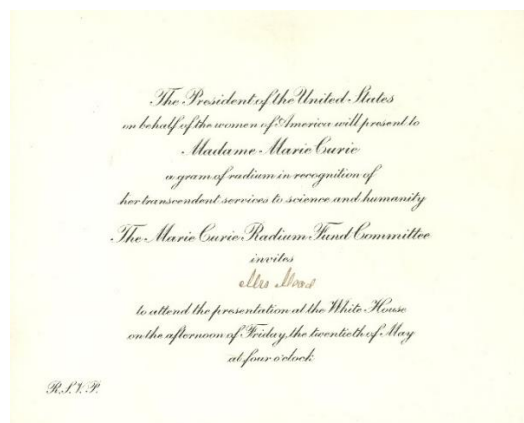
Z hotelu Waldorf-Astoria Maria Curie odjeżdża w towarzystwie Genevieve Brady, córek, wiceprezydentowej Grace Coolidge i Marie Meloney. Tego wieczoru towarzyszyli jej również dr George F. Kunz, dr Robert Abbe, dr Francis Carter Wood z panną Eleanor Wood oraz Elsie Mead z córką Theodorą¹²³.

Wieczorem Maria Curie zapoznaje się z aktem darowizny radu. Dokument nadawał jej osobiście, nie Instytutowi Radowemu, wszelkie prawa do daru, nie zabezpieczając jego przyszłości po śmierci uczzonej¹²⁴. Noblistka poprosiła o wprowadzenie zmian przed oficjalnym przekazaniem radu. Na jej prośbę uczynił to wezwany w tym celu o późnej porze notariusz¹²⁵. Jednym ze świadków była wiceprezydentowa Coolidge. Zgodnie z wprowadzonymi zmianami Maria Curie decydowała o zastosowaniach podarowanego radu teraz i w przyszłości¹²⁶, a w przypadku śmierci przekazywała go Instytutowi Radowemu w Paryżu do wyłącznego użytku w Laboratorium Curie. Uczona podpisała dokument przed wyjazdem do Waszyngtonu¹²⁷.

20 maja 1921 roku, w piątek rano¹²⁸, Maria Curie przybywa do Waszyngtonu prywatnym wagonem Adventurer państwa Brady, Genevieve i Nicholasa Frederica Brady'ego (1878–1930)¹²⁹, biznesmena i filantropa. Na dworcu oczekiwał na noblistkę komitet powitalny, który odeskortaował ją do domu państwa Blissów, gdzie zatrzyma się podczas pobytu w stolicy¹³⁰. Robert Woods Bliss (1875–1962), dyplomata, pełniący wówczas funkcję trzeciego asystenta sekretarza stanu, był znany jako filantrop i kolekcjoner sztuki. Jego żona, Mildred Bliss (z domu Barnes, 1879–1969), także filantropka i kolekcjonerka sztuki, była przewodniczącą komitetu ds. powitania Marii Curie w Waszyngtonie¹³¹. Podczas pobytu noblistki w stolicy honory pełniła pani prezydentowa Florence Mabel Harding (z domu Kling, 1860–1924), wspierana przez panią Elise Jusserand (z domu Richards), żonę ambasadora Francji, Jeana Jules'a Jusseranda, panią Hughes, żonę nowojorskiego prawnika Charlesa Evansa Hughesa (1862–1948), świeżo mianowanego na stanowisko sekretarza stanu, i księżnę Teresę Lubomirską (z domu hr. Wodzicka, 1883–1948), żonę ambasadora RP, Kazimierza Lubomirskiego¹³².

O godzinie 16.00 rozpoczyna się w Białym Domu uroczystość wręczenia Marii Skłodowskiej-Curie przez prezydenta Warrena G. Hardinga daru grama radu, w której udział wzięło kilkaset osób¹³³. Członkowie gabinetu prezydenta, Kongresu, korpusu dyplomatycznego, prezeski organizacji kobiecych z Waszyngtonu, Nowego Jorku, Chicago, Bostonu i innych miast, które noblistka planowała odwiedzić, znaczące osoby ze świata sztuki i nauki, w tym również ponad stu naukowców i dyplomatów z Polski i Francji, oraz stołeczna elita zajęli połączane krzesła w pełnej róż Sali Wschodniej w oczekiwaniu na wejście noblistki¹³⁴.

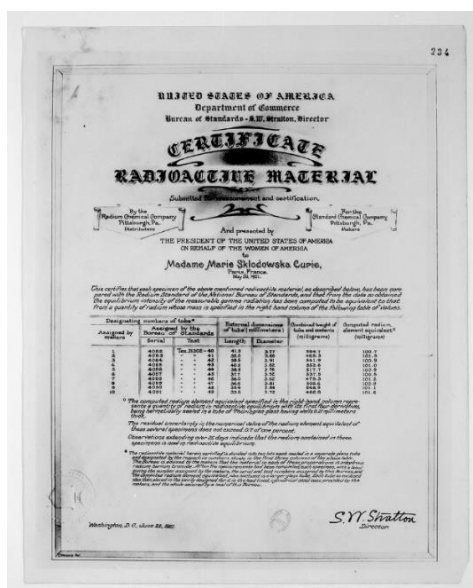
Na niewielkiej platformie, ulokowanej na końcu sali, miejsca zajmują znakomitości. Oprócz prezydenta Warrena G. Hardinga i jego żony Florence zasiedli na niej ambasador Francji Jean Jules Jusserand z żoną Elise, polski ambasador Kazimierz Lubomirski oraz grono Marii Curie, w tym Marie Meloney, Elsie Mead, Charlotte Kellogg (sekretarz komitetu Funduszu Radowego im. Marii Curie w Waszyngtonie)¹³⁵ i córki uczzonej. Ona sama zajęła miejsce obok prezydenta. Jej powolnemu przejściu w stronę platformy towarzyszył aplauz¹³⁶. Tego dnia ubrana była w czarną suknię, w której odbierała drugą Nagrodę Nobla¹³⁷. Jej ramiona zdobił czarny koronkowy szal¹³⁸.

Zaproszenie dla Elsie Mead na uroczystość w Białym Domu w Waszyngtonie 20 maja 1921 roku.
Ze zbiorów Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Ceremonię rozpoczęła krótka prezentacja, której dokonał ambasador Francji Jean Jules Jusserand. Następnie głos zabrała Marie Meloney, występując w imieniu amerykańskich kobiet¹³⁹.

Prezydent W. G. Harding wręczył Marii Curie akt darowizny¹⁴⁰. Zwinięty w rulon dokument przewiązano trójkolorową wstążką¹⁴¹. Do dokumentu dołączony był złoty kluczyk, wiszący na wstążce z mory¹⁴². Otwierał on stojącą na stoliku obok mahoniową szkatułkę, udrapowaną wstęgą. Umieszczono w niej stalowy cylinder na dziesięć tubek z radem, pokryty chroniącym przed promieniowaniem ołowiem¹⁴³. Według Ewy Curie w Białym Domu zaprezentowano imitację szkatułki¹⁴⁴. Na kluczyku znajdowała się inskrypcja „From the Women of America” (Od amerykańskich kobiet). Symbolizował on dar¹⁴⁵, ponieważ cenny i niebezpieczny ładunek pozostawał do wyjazdu Marii Curie z USA w Biurze Norm (Bureau of Standards)¹⁴⁶, gdzie certyfikowano go zgodnie z przygotowanym wcześniej przez noblistkę standardem radu. Zapakowany następnie do szkatułki z cylindrem, został wysłany do Nowego Jorku, gdzie załadowano go na statek do Francji¹⁴⁷. Biuro wystawiło Certyfikat Substancji Promieniotwórczej, sygnowany przez dr. Samuela W. Strattona, dyrektora instytucji¹⁴⁸.

Certyfikat Substancji Promieniotwórczej. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
Département des Manuscrits

Dar radu dla Marii Curie. Underwood and Underwood, Inc., NY. The College of Physicians of Philadelphia Digital Library

Przekazując dar, Warren G. Harding, przywitał Marię jako „przybraną córkę Francji i rodzoną córkę Polski, przewodniczkę kobiet w pokoleniu, które patrzy, jak kobieta z opóźnieniem dochodzi do swoich praw”¹⁴⁹.

Prezydent powiedział między innymi:

Było pani losem, Madame Curie, przeprowadzić nieśmiertelne dzieło dla ludzkości. Przekazujemy pani ten dar honoru w uznaniu wyższości nauki, wiedzy, badań i humanitaryzmu. Ale ofiarujemy coś więcej. Składamy u pani stóp świadectwo miłości, którą całe pokolenia ludzi pragnę[ły] obdarzyć szlachetną kobietę, bezinteresowną żonę, oddaną matkę¹⁵⁰. [...] Zapal, ambicja i kariera naznaczona niezłomnym dążeniem do wzniosłego celu nie przeszkodziły Pani w wykonywaniu tych zwykłych, lecz jednak wartościowych zadań, które przypadły w udziale każdej kobiecie¹⁵¹.

W. G. Harding odniósł się również do kwestii źródeł promieniowania substancji radioaktywnych (jakkolwiek zinterpretował ją odmiennie niż noblistka), budując analogię do zagadnień społecznych. Wyraźnie poruszona przemową prezydenta, Maria przyjęła dar, wyrażając swą wdzięczność:

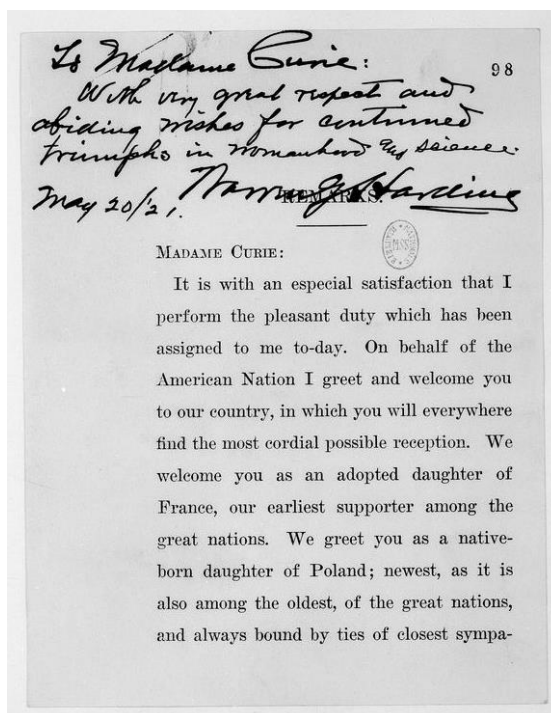
Panie Prezydencie i Pani Harding,

Trudno mi wyrazić emocje, które w tej chwili wypełniają moje serce. Pan, przywódca wielkiej republiki Stanów Zjednoczonych, uhonorował mnie tak, jak dotąd nigdy nie uczczono żadnej kobiety w Ameryce.

Los narodu, którego kobiety mogą czynić to, co uczyniły dziś za Pana pośrednictwem, Panie Prezydencie, jest pewny i bezpieczny. Pozwala mi to wierzyć w przyszłość demokracji.

Przyjmuję ten wyjątkowy dar, Panie Prezydencie, z nadzieją, że sprawię, iż posłuży on ludzkości. Dziękuję kobietom Waszego kraju w imieniu Francji. Dziękuję im w imieniu mojej rodzinnej Polski. Dziękuję im w imieniu nauki oraz ludzkości, którą wszyscy chcemy uczynić szczęśliwszą.

Kocham was bardzo, moi amerykańscy przyjaciele¹⁵².

Dedykacja prezydenta Warrena G. Hardinga dla Madame Curie na tekście jego przemówienia.
 Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Następnie w Sali Błękitnej rozpoczęto prezentację obecnych gościowi honorowemu¹⁵³. Ze względu na stan zdrowia Marii Curie, prezydentowa zadbała o to, aby noblistka zajęła miejsce siedzące, szybko kierując gości do jej córek¹⁵⁴. Po uroczystości na zewnątrz Białego Domu odbyła się pamiątkowa sesja fotograficzna.

Madame Curie i prezydent Warren G. Harding na schodach Białego Domu. Waszyngton, 20 maja 1921. Library of Congress, Prints & Photographs Division

Od lewej: Elsie Mead, Marie Meloney, prezydentowa Florence Harding, Madame Curie, prezydent Warren G. Harding, Irena Curie, ambasadorowa Elise Jusserand, Ewa Curie. Waszyngton, Biały Dom, 20 maja 1921.
Library of Congress, Prints & Photographs Division

Osoba Marii Curie wywołała tego dnia wśród przedstawicieli prasy rozbieżne wrażenia. Część określiła ją jako nieobecną i chłodną, podczas gdy według innych była raczej delikatna i nieśmiała¹⁵⁵.

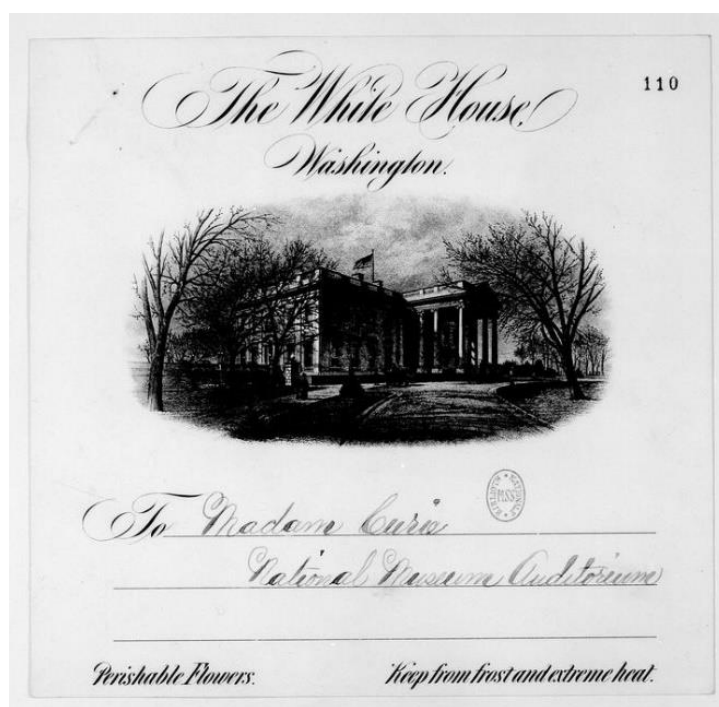
Noblistka wspominała ten dzień następująco:

W [...] atmosferze życzliwości, stworzonej przez połączenie sympatii intelektualnych i społecznych, 20 maja miała miejsce piękna uroczystość w Białym Domu. Była to ceremonia głęboko wzruszająca w swej prostocie. Odbyla się ona w gronie demokratycznym, w obecności między innymi: prezydenta Hardinga i jego małżonki [...]. Wszystko to miało miejsce w zachwycającej oprawie Białego Domu, spokojnego i godnego, zaiste białego pośród zielonych trawników, z rozległym widokiem na piękno tamtego majowego popołudnia. Przyjęcie to, podczas którego głowa wielkiego państwa złożyła mi hołd niezwyklej wartości – świadectwo uznania obywateli tego kraju – pozostawiło we mnie niezatarte wspomnienia¹⁵⁶.

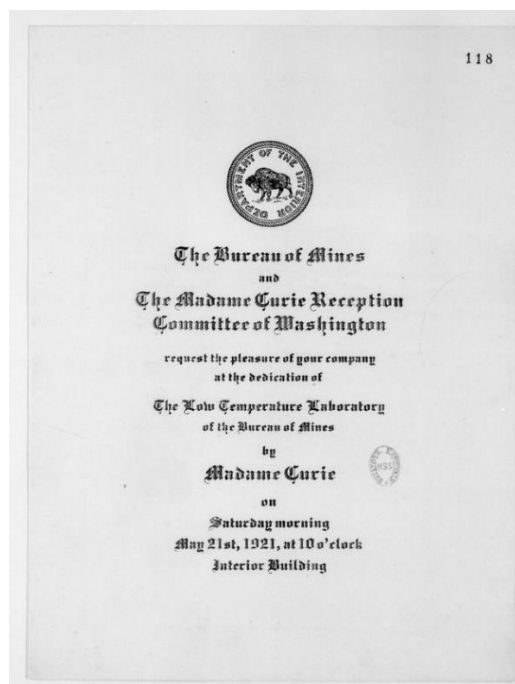
Od lewej: Marie Meloney, Florence Harding, Madame Curie i Warren G. Harding. Waszyngton, Biały Dom, 20 maja 1921. Underwood and Underwood, Inc., NY. The College of Physicians of Philadelphia Digital Library

Tego samego dnia, o godzinie 21.00, Maria Curie bierze udział w przyjęciu zorganizowanym na jej cześć w waszyngtońskim Muzeum Narodowym (U.S National Museum). Przed publicznością składająca się między innymi z członków obu Izb Kongresu, dyplomatów i wiodących amerykańskich naukowców dziękuje organizatorom przyjęcia oraz amerykańskim kobietom za okazane jej uznanie¹⁵⁷. Ze względu na pojemność audytorium liczba zaproszonych musiała zostać ograniczona do sześciuset osób¹⁵⁸. Głos zabrali dr Charles D. Walcott¹⁵⁹ (1850–1927), paleontolog, sekretarz Smithsonian Institution¹⁶⁰, który przewodniczył spotkaniu, Julia Lathrop, aktywna członkini komitetu ds. powitania Marii Curie w Waszyngtonie¹⁶¹, i prof. Robert A. Millikan (1868–1953) z Uniwersytetu Chicagowskiego¹⁶². Lathrop powitała noblistkę w imieniu waszyngtońskich kobiet¹⁶³, natomiast Millikan wygłosił wykład na temat radu, opisując badania, które doprowadziły Marię Curie do wyizolowania pierwiastka¹⁶⁴.

Zaproszenie dla Madame Curie na uroczystość w Muzeum Narodowym w Waszyngtonie 20 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

21 maja 1921 roku, w sobotę, o godzinie 10.00, noblistka otwiera kriogeniczne Laboratorium Niskich Temperatur Państwowego Biura Kopalń¹⁶⁵, gdzie prowadzono badania z użyciem płynnego wodoru i helu¹⁶⁶. Towarzyszy jej dr Richard B. Moore – główny chemik biura¹⁶⁷. Zmęczona wydarzeniami poprzedniego dnia poprzestaje na naciśnięciu przycisku, który uruchamia park maszynowy nowego laboratorium. Dyrekcja Biura Kopalń ofiarowuje jej piękny okaz karnotytu, rudy uranu, z której uzyskano gram radu podarowany jej poprzedniego dnia. Otrzymała również słoik pierwszej rudy z 1898 roku¹⁶⁸.

Zaproszenie dla Madame Curie na otwarcie Laboratorium Niskich Temperatur Biura Kopalń w Waszyngtonie 21 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Tego dnia noblistka odbywa przejażdżkę do domu George'a Waszyngtona w Mount Vernon¹⁶⁹. Płyne jachtem Sylph, należącym wówczas do Marynarki Wojennej, która często wykorzystywała go jako jacht wycieczkowy dla pacjentów szpitala branżowego. Statek pełnił wcześniej funkcję jachtu prezydenckiego¹⁷⁰. Lunch zaplanowano na pokładzie¹⁷¹.

Wieczorem, o godzinie 20.00, Maria Curie jest gościem honorowym na kolacji wydanej na jej cześć w Ambasadzie Francji przez ambasadora J. J. Jusseranda z żoną Elise¹⁷².

Następnego dnia, w niedzielę, **22 maja 1921**, ze względu na zmęczenie Marii Curie wezwano rano lekarza¹⁷³. Noblistce w porę udaje się odzyskać siły, by odwiedzić Biuro Norm, które certyfikowało amerykański gram radu¹⁷⁴.

Noblistka wspominała:

Z największym zainteresowaniem odwiedziłam Biuro Norm w Waszyngtonie, bardzo ważną państwową instytucję zajmującą się pomiarami naukowymi i związanymi z nimi badaniami. Podarowane mi rurki radu znajdowały się właśnie w Biurze, a jego władze uprzejmie zaproponowały, że dokonają pomiarów i zajmą się zapakowaniem i dostarczeniem substancji na statek¹⁷⁵.

Marie Meloney wysłała telegram do rektor Bryn Mawr dr Marthy C. Thomas i do prof. Edgara F. Smitha z Uniwersytetu Pensylwanii informując o złym stanie Marii Curie. Powołując się na opinię lekarzy, B. L. Hardina i Edwarda H. Rogersa, prosi o oszczędzenie noblistce wysiłku i ekscytacji¹⁷⁶.

O godzinie 20.00 uczona jest gościem honorowym na kolacji wydanej w Poselstwie Polskim przez ambasadora Kazimierza Lubomirskiego i księżną Teresę Lubomirską¹⁷⁷, która przesłała noblistce zaproszenie następującej treści:

Z wielkim wzruszeniem i radością myślimy o chwili, kiedy dany nam będzie zaszczyt powitać tutaj Szanowną Panią. Pragnąc w tych paru słowach dać wyraz tym uczuciom w imieniu Posła i moim proszę Szanowną Panią i obydwie Jej córki najserdeczniej na

*obiad, który dajemy na Jej cześć w Waszyngtonie w niedzielę 22-go maja. Ciesząc się na tę chwilę tak bliską sercom naszym, łączę wyrazy naszego szacunku i poważania*¹⁷⁸.

Zdrowie nie pozwala Marii Curie uczestniczyć w pomniejszych wydarzeniach towarzyskich zorganizowanych na jej cześć przez komitet waszyngtoński¹⁷⁹. Ze względu na „zmęczenie graniczące z chorobą”¹⁸⁰ zostaje dłużej w stolicy, opóźniając o kilka godzin podróż do Filadelfii (Pensylwania), zaplanowaną na 9 rano, w poniedziałek, **23 maja 1921 roku**¹⁸¹.

Wyjeżdżając z Ameryki, powie z uznaniem:

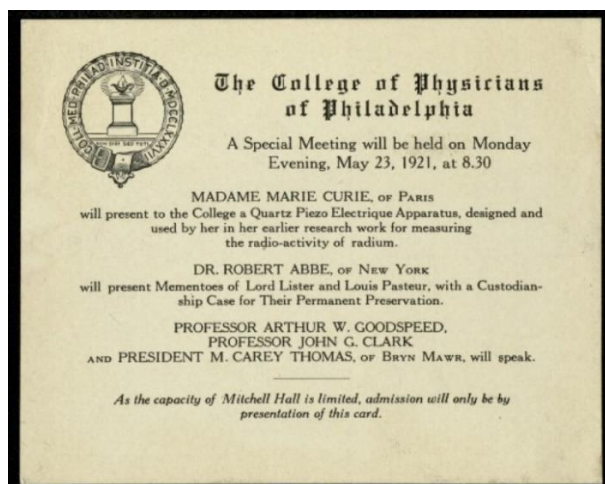
*Waszyngton, wasza stolica, jest jednym z najpiękniejszych miast, które kiedykolwiek widziałam – szerokie ulice, wiele parków, cień drzew, ogrody, to cechy, które stanowić powinny elementy każdego miasta. Szczególnie podziwiam Biały Dom z jego dostojnością i prostotą, stosowny dom szefa republiki*¹⁸².

Tymczasem w filadelfijskim Woman's Medical College of Pennsylvania Irena Curie odbiera nadany matce honorowy doktorat nauk medycznych i przekazuje podziękowania¹⁸³. Jak informował uczelniany „Bulletin”, mimo że doceniono przyjazd panny Curie, nieobecność noblistki ze względów zdrowotnych „była dla wszystkich gorzkim rozczarowaniem”¹⁸⁴. Późnym popołudniem córka odbiera w imieniu matki tytuł doktora praw Uniwersytetu Pensylwanii¹⁸⁵.

„New York Times” relacjonował:

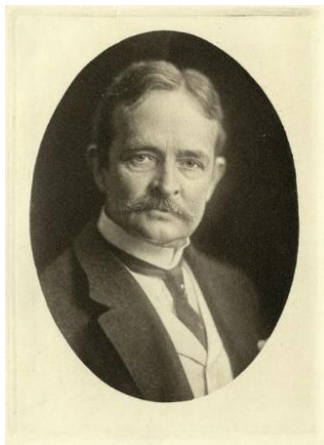
*W dniu dzisiejszym Uniwersytet Pensylwania nadał Pani Curie stopień doktora prawa, z kolei Kobiety College Medyczny nadał jej tytuł doktora nauk medycznych. Honory w imieniu nagrodzonej odebrała starsza córka, gdyż nagrodzona z powodu niedyspozycji musiała zatrzymać się w Waszyngtonie i nie dotarła tutaj aż do 6 po południu czasu miejscowego*¹⁸⁶.

Po przyjeździe do Filadelfii Maria Curie bierze udział w wieczornym spotkaniu w College of Physicians of Philadelphia o godzinie 20.30. Ofiarowuje uczelnianemu muzeum historyczny piezoelektrometr. Wynaleziony przez braci Curie, przyrząd wykonany przez Piotra, służył małżonkom Curie podczas ich pionierskich badań nad promieniotwórczością¹⁸⁷. Był to jedyny oficjalny prezent podarowany przez Marię Curie amerykańskiemu przyjacielom¹⁸⁸.

Zaproszenie na uroczystość w College of Physicians of Philadelphia 23 maja 1921 roku. The College of Physicians of Philadelphia Digital Library

Noblistkę powitał dr Robert Abbe, członek komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, który na jej życzenie wygłosił przemówienie okolicznościowe. Odwiedził on Marię i Piotra Curie w Paryżu jeszcze w 1902 roku. Był pierwszym amerykańskim chirurgiem stosującym rad w leczeniu raka¹⁸⁹. Uznawany za jednego z najlepszych nowojorskich lekarzy tej specjalizacji, Abbe był także pionierem chirurgii plastycznej. Wskutek jego osobistej aktywności zebrano podczas pierwszej zbiórki amerykańskiej ponad 20 000 dolarów¹⁹⁰.

Dr Robert Abbe (1851–1928), reprod. za: *In Memory of Dr. Robert Abbe 1851–1928*, Portland: The Mosher Press, 1928. The College of Physicians of Philadelphia Digital Library

W trakcie uroczystości powiedział między innymi: „Wzruszające było zobaczyć powszechną reakcję kobiet naszego rozległego kraju, biednych i bogatych, które, jak tylko mogły, przyczyniły się do wyposażenia laboratorium pani Curie. Wielkie, okazane przez nie dobro z pewnością zyska teraz kontynuację”¹⁹¹. W odpowiedzi noblistka – kładąc ręce na piezoelektrometrze – przekazała go w darze społeczeństwu¹⁹².

Na noc Maria Curie zatrzymuje się w rezydencji dziekana Bryn Mawr College¹⁹³.

Następnego popołudnia, we wtorek, **24 maja 1921 roku**, w Gloucester (New Jersey) Maria Curie odwiedza laboratoria Welsbach Company, gdzie spędza dwie godziny¹⁹⁴. Przyjmuje od firmy 50 miligramów produkowanego tam mezotoru¹⁹⁵. Dar o wartości szacowanej w przybliżeniu na 5 000 dolarów wręczył jej prezes Welsbach Company Sidney A. Mason. Odpowiadając, noblistka zauważyła, że większość wykonanej w laboratoriach w Gloucester pracy współbrzmi z jej badaniami nad mezotorem, prowadzonymi od 20 lat¹⁹⁶. Jak poda „Current Opinion” z 21 czerwca w artykule *Madame Curie on the Healing Method of Radium*, Maria Curie zamierzała wykorzystać otrzymany mezotor, by uzyskać tor X – izotop do eksperymentów w leczeniu raka¹⁹⁷.

Z powodu wizyty w Welsbach Company odwołane zostały zaplanowane wcześniej na ten dzień wycieczki do laboratoriów radowych i obiad w Bryn Mawr College¹⁹⁸.

Noblistka składa wizyty na uczelniach, których nie odwiedziła poprzedniego dnia – na Uniwersytecie Pensylwanii¹⁹⁹, jednej z trzech uczelni Ligii Bluszczowej, która przyznała jej tytuł honorowy, oraz w Woman’s Medical College of Pennsylvania. Tego popołudnia Maria Curie odwiedza dziekan WMCP, dr Marthę Tracy, dziękując za tytuł honorowy. Tuż przed powrotem do Francji, 23 czerwca, napisze do niej z Nowego Jorku, dziękując za uznanie i wyrażając żal, że nie mogła przyjąć go osobiście²⁰⁰.

Ze względu na stan zdrowia noblistki odwołano część wydarzeń zaplanowanych w Bryn Mawr (Pensylwania) przez dr Marthę Carey Thomas, rektor uczelni w latach 1894–1922, która w pamiętny sposób zabrała głos podczas spotkania zorganizowanego przez Amerykańskie

Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem w Carnegie Hall w Nowym Jorku. Jako przewodnicząca i skarbniczka filadelfijskiego komitetu Funduszu Radowego im. Marii Curie M. C. Thomas koordynowała miejscową zbiórkę i współorganizowała wizyty noblistki²⁰¹. Spośród zaplanowanego szeregu uroczystości Maria Curie wzięła osobiście udział w najbardziej wyczekiwanym w Bryn Mawr *garden party*, podczas którego obecnych było 700 gości. Uczona była jednak zbyt chora, by przemawiać, i wcześniej opuściła przyjęcie²⁰². Matkę zastąpiła Irena Curie, która tego dnia wygłosiła dla studentów Bryn Mawr College wykład na temat jej pracy i odkryć. Jak podawała prasa, rektor Bryn Mawr College zapowiedziała, że kobiety amerykańskie są gotowe przekazać dodatkowo 42 000 dolarów na wyposażenie laboratorium odkrywcy radu²⁰³.

Wieczorem, jako nowo przyjęta członkini Amerykańskiego Towarzystwa Filozoficznego (American Philosophical Society)²⁰⁴, „jednego z najstarszych i najbardziej konserwatywnych amerykańskich towarzystw naukowych”²⁰⁵, Maria Curie zasiada podczas posiedzenia jego członków – uczestniczy w Kolegium Fizyków²⁰⁶. Otrzymuje Medal Johna Scotta i towarzyszącą mu kwotę 800 dolarów, które wręcza jej członek Państwowej Akademii Nauk dr Hobart Amory Hare (1862–1931), lekarz z Filadelfii, oraz Medal Banjamina Franklina²⁰⁷.

Jeszcze przed północą noblistka wyrusza do Pittsburgha (Pensylwania), między innymi z Marie Meloney i dr. Edwardem H. Rogersem, wsiadając do Adventurera dołączonego do Pennsylvania Railroad²⁰⁸.

Uczona będzie następująco wspominać Filadelfię: „Filadelfia jest dla mnie jak miasto starego kontynentu, czułam się tam jak w domu, mój smutek wynikał z faktu, iż nie byłam w stanie bardziej nacieszyć się tym miejscem”²⁰⁹.

„Całkowicie wyczerpana”²¹⁰, Maria Curie przyjeżdża rankiem, **25 maja 1921 roku**, w środę, do Pittsburgha. Przybywa do posiadłości Farmhill w Sewickley, na ekskluzywnych przedmieściach zachodniego Pittsburgha, wraz z Edith Rea²¹¹, żoną Henry’ego R. Rea (1863–1919), producenta żelaza²¹². W jej domu, posiadającym 99 pokoi, noblistka zatrzyma się podczas pobytu²¹³.

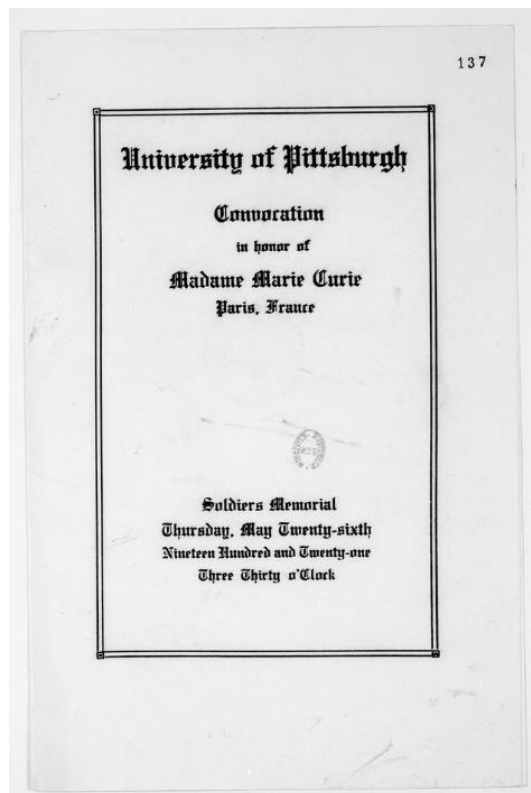
Wieczorem odbywa się kolacja, w której uczestniczą: prezes Standard Chemical Company James C. Gray, rektor Uniwersytetu w Pittsburghu William Jacob Holland²¹⁴ (1848–1932), zoolog, paleontolog i dyrektor Carnegie Museum²¹⁵, oraz kanclerz uczelni John G. Bowman²¹⁶.

Spotkanie stanowiło preludium do wydarzeń kolejnych dni, wśród których znajdzie się wizyta w zakładzie w Canonsburgu (Pensylwania), jeden z trzech punktów podróży wybranych przez Marię Curie. W czwartek, **26 maja 1921 roku**, noblistka spędzi półtorej godziny w laboratorium rafineryjnym Standard Chemical Company w Vanadium Building w Pittsburghu, które poprzedzi wizytę w fabryce firmy w Canonsburgu kolejnego dnia. Obydwie miały odbyć się nazajutrz, jednak ze względu na bliskość laboratorium i uniwersytetu, w którym noblistka zjawi się później tego dnia, zdecydowano się na zmianę²¹⁷. Dziennikarze relacjonowali: „Wśród retort i probówek [Madame Curie] wydawała się zapominać o zmęczeniu”²¹⁸. Ona sama, wymieniając przed opuszczeniem USA, najważniejsze punkty podróży, zauważyła: „Z kolei Pittsburgh, oczywiście, ma wiele znakomitych przedsiębiorstw, jest to miejsce, gdzie produkowana jest na świecie największa ilość radu. Z ciekawością zaobserwowałam, iż metoda pozyskiwania pierwiastka jest tą samą, którą posłużyłam się, gdy odkryłam rad wiele lat temu”²¹⁹.

Rad Madame Curie w Radium Research Laboratory Standard Chemical Company w Pittsburghu. Pojemnik zawierał 2 g radu, z których połowę stanowił dar. „Bulletin of the Pan American Union” 1921, lipiec, t. 53, nr 1, s. 43

Tego samego dnia w obecności rektora Williama J. Hollanda i kanclerza Johna G. Bowmana Maria Curie odbiera honorowy tytuł doktora praw Uniwersytetu w Pittsburghu²²⁰ podczas uroczystej ceremonii w Soldiers and Sailors Memorial Hall, w której licznie uczestniczą obywatele miasta²²¹. W wygłoszonym wówczas przemówieniu W. J. Holland powie: „Zwykliśmy nazywać Pittsburgh »Żelaznym Miastem«. Czasami nazywamy je »Stalowym Miastem«. Równie słusznie można nazwać je »Radowym Miastem«²²². Rektor Holland przedstawi osobę kandydatki, zaś tytuł nada jej kanclerz Bowman. Uroczystość uświetniły hymny amerykański i polski oraz *Marsylianka* w wykonaniu orkiestry uniwersytetu²²³. Ze względu na stan zdrowia Marii Curie uroczystość skrócono do minimum²²⁴. Noblistka przyjmuje kwiaty od kobiet z Pannsylvania College for Women, The Margaret Morrison Carnegie School for Women, Carnegie Institute of Technology i Uniwersytetu w Pittsburghu²²⁵.

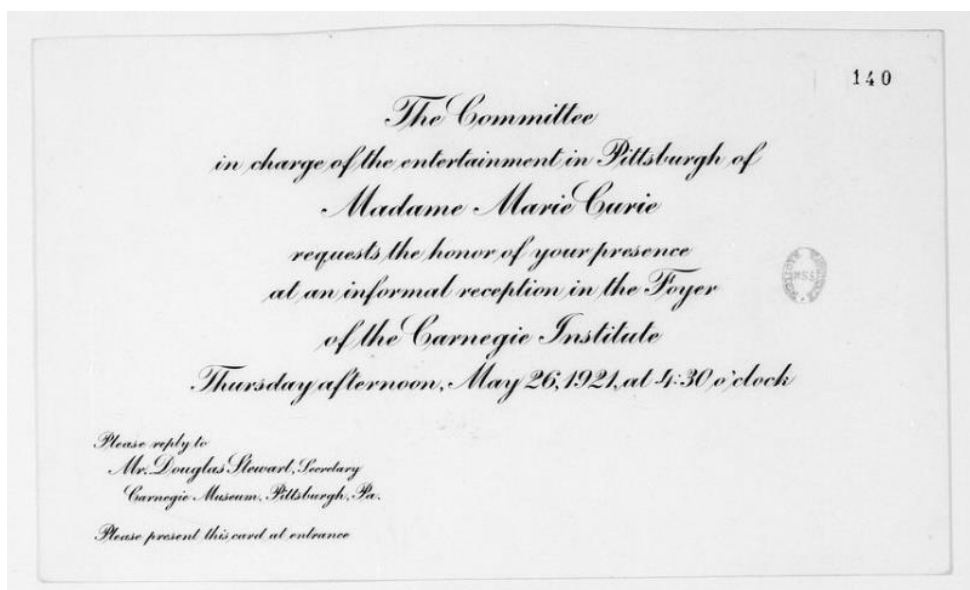
Program uroczystości na Uniwersytecie w Pittsburghu 26 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

W Carnegie Music Hall – usytuowanej wraz z Carnegie Museum w kompleksie zabudowań Carnegie Institute – noblistka przyjmuje delegację polskich kobiet i dzieci²²⁶. Odnosi w zapiskach dotyczących podróży, że dziewczynki wystąpiły w strojach krakowskich²²⁷. Komisja Związku Polek w Ameryce, którego Maria Curie zostaje honorową członkinią²²⁸, ofiarowuje jej w prezencie skórzaną torebkę²²⁹.

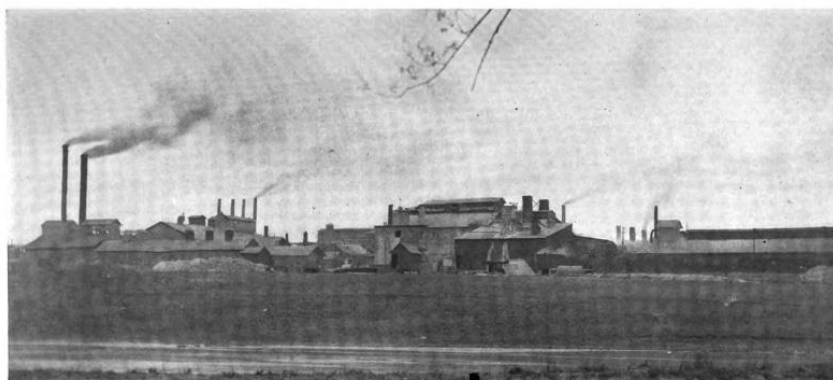
Skórzana torebka, dar dla Marii Skłodowskiej-Curie od Komisji Związku Polek w Ameryce. Pittsburgh, 26 maja 1921. Fot. M. Domański. Ze zbiorów Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Na przyjęciu zorganizowanym o godzinie 16.30 pod auspicjami Carnegie Museum we foyer Carnegie Institute w imieniu matki gości podejmują Irena i Ewa Curie²³⁰.

Zaproszenie na przyjęcie we foyer Carnegie Institute 26 maja 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

W piątek, **27 maja 1921 roku**, Maria Curie zostaje zawieziona samochodem do zakładu Standard Chemical Company w Canonsburgu, skąd pochodził wyprodukowany dla niej gram radu²³¹. Po nieformalnym lunchu przez trzy godziny zwiedza fabrykę²³².

Canonsburg, zakład Standard Chemical Company z Pittsburgha. „Bulletin of the Pan American Union” 1921, lipiec, t. 53, nr 1, s. 39

Jej przewodnikami byli James C. Gray, prezes przedsiębiorstwa, który zawdzięczał radowi wyleczenie raka²³³, oraz Louis F. Vogt, kierownik zakładu. Maria Curie otrzymuje próbkę niezanieczyszczonej radioaktywnej rudy karnotytu o wadze 1,6 kg²³⁴. Minerał ten, z którego uzyskiwano rad, wydobywano w Kolorado.

Louis F. Vogt, Maria Skłodowska-Curie, James Gray. Canonsburg, 27 maja 1921. Library of Congress, Prints & Photographs Division

„Pittsburgh Sun” relacjonował:

Pomiędzy ogromnymi zbiornikami, zawierającymi dwadzieścia siedem cystern kwasu solnego [...], Madame Curie wydawała się być dziwnie na swoim miejscu²³⁵. Z odkrytą głową, z kosmykami siwych włosów rozwianymi wokół jej niecierpliwie zmarszczonego czoła, ubrana w czerń, Pani Curie była w swoim żywiole. Od kiedy przybyła do Ameryki, jeszcze nikt jej takiej nie widział. [...] wizyta była o wiele bardziej inspirująca i sprawiła jej większą przyjemność... niż niejedno towarzyskie czy oficjalne przyjęcie, w którym uprzejmie zgodziła się wziąć udział²³⁶. Żadne schody nie były zbyt męczące, zbiornik z kwasem zbyt cuchnący, a odległość między wieloma budynkami zakładu zbyt długa dla uczoney, która przybyła do zakładu jako zdrożona i utrudzona powitaniem kobieta, pozornie zbyt zmęczona, aby pokonać nawet krótki dystans. Zgłębiwszy każdą fazę procesu, co zmęczyłoby silnego mężczyznę, o ile nie byłby zainteresowany, Pani Curie poprosiła o kilka chwil z panem Vogtem. Związany ze Standard Chemical Company od początku istnienia zakładu, wie on wiele o pozyskiwaniu radu. Po kwadransie, w czasie

*którego przybyła z wizytą uczona zadała mnóstwo pytań i dokonała tyluż obliczeń, stała się rześka i promienna. Był to niezwykle pokaz zwycięstwa technicznego i naukowego umysłu nad kruchym i znużonym ciałem*²³⁷.

Madame Curie w zakładzie Standard Chemical Company w Canonsburgu, 27 maja 1921. „Bulletin of the Pan American Union” 1921, lipiec, t. 53, nr 1, s. 41

Maria Curie wspominała:

*Z wielkim zainteresowaniem odwiedziłam najważniejszą z fabryk i z radością zauważyłam w tym przedsięwzięciu ducha inicjatywy. Fabryka ta posiada kolekcję filmów dokumentalnych, które pozwalają docenić wysiłek czyniony każdego dnia, by wydobyć rudy rozproszone po wielkich polach Kolorado, by przewozić i gromadzić je, choć tak ubogie się one przecież w sam rad. Z drugiej jednak strony, sposoby wydobywania tego pierwiastka są tu wciąż takie same, jak te opisane przeze mnie [...]. Podczas wizyty w zakładzie i laboratorium radu doświadczyłam największej uprzejmości*²³⁸.

Po powrocie z Canonsburga noblistka odpoczywa w gościnie u Edith Rea, między innymi pływając w prywatnym basenie²³⁹. Wieczorem goście wyjeżdżają do Nowego Jorku²⁴⁰. Zaplanowana na sobotę, **28 maja 1921 roku**, wizyta w zakładach Keystone Metals Reduction Company w Cheswick (Pensylwania), gdzie rozpoczęto produkcję radu, została odwołana²⁴¹. Uczona wraca do Nowego Jorku. Po przyjeździe zatrzymuje się u Marie Meloney, gdzie odpoczywa. Ze względu na bliski zapaści stan wyczerpania²⁴², w którym Maria Curie wróciła z Pittsburgha, poproszono o konsultację lekarską dr. Edwarda H. Rogersa i dr. Samuela Lamberta²⁴³. Lekarze zjawili się w domu Missy. Upewniwszy się, że ciśnienie krwi uczonej jest w normie²⁴⁴, nie uznali jej stanu zdrowia za alarmujący, zalecili jednak badania krwi i ograniczenie aktywności.

Po wizycie lekarskiej odwołane zostają zaplanowane na popołudnie wydarzenia. Maria Curie odpoczywa, a następnie spędza kilka godzin, zwiedzając laboratoria radowe w Memorial Hospital w Central Park West „dla czystej przyjemności”²⁴⁵. Szpital ten, leczący pacjentów chorych na raka, dysponował zapasem 4 gramów radu (z czego trzy czwarte stanowiło własność państwa) o wartości 400 000 dolarów. Była to największa, zgromadzona w amerykańskiej instytucji, ilość pierwiastka.

Jakkolwiek wizyta w Memorial Hospital miała być niespodzianką, na miejscu oczekiwał komitet powitalny. Przyczyną był prawdopodobnie telefon dra Francisa Cartera

Wooda, który zadzwonił do szpitala kilka godzin wcześniej, chcąc uniknąć celebracji spotkania... Wstęp do krótkich odwiedzin przerodził się w oficjalną ceremonię²⁴⁶. Niemniej, wizyta była dla noblistki przede wszystkim okazją, aby zapoznać się z nieznanymi jej, wynalezionymi przez Memorial Hospital przyrządami do aplikacji radonu. Przewodnikiem w tym zakresie był jeden z jej paryskich uczniów, lekarz, pionier biofizyki i radiobiologii Gioacchino Failla (1891–1961). Przypadki terapii prowadzonych przy użyciu radu omówił z uczoną dr William S. Stone²⁴⁷.

Noblistka wspominała:

W Stanach Zjednoczonych znajduje się kilka szpitali zajmujących się terapią radem. Zazwyczaj posiadają one laboratoria służące do wydzielania emanacji z radu sprzedawanego na użytek medyczny w małych rurek. Instytucje te dysponują znacznymi ilościami pierwiastka, mają bardzo dobre wyposażenie i zajmują się dużą liczbą pacjentów. Odwiedziłam kilka takich miejsc²⁴⁸.

Po sobotniej konsultacji lekarskiej, w niedzielę, **29 maja 1921 roku**, plan dalszej podróży Marii Curie zostaje ograniczony. Prasa informuje o anulowaniu części wydarzeń na Zachodnim Wybrzeżu, w tym zwiedzania kalifornijskich studiów filmowych w Los Angeles i Pasadenie oraz kopalni karnotyту w Kolorado²⁴⁹. Późnym popołudniem Maria Curie wyjeżdża do letniego domu Genevieve Brady w Manhasset na Long Island. Towarzyszą jej córki i Marie Meloney²⁵⁰.

Ewa Curie wspominała, wzmiankując między innymi pobyt na Long Island:

Gdy dziewczęta nie reprezentują matki, korzystają z oferowanych im, właściwych dla ich wieku rozrywek: grają w tenisa, pływają łódką, kąpią się w jeziorze Michigan, spędzają elegancki weekend na Long Island, kilka wieczorów w teatrze, noc na szalonej zabawie w parku rozrywki na Coney Island²⁵¹.

30 maja 1921 roku, w poniedziałek, noblistka spędza dzień w domu pani Brady, po południu wybiera się na dłuższą przejażdżkę samochodem²⁵². Wieczorem wraca z Long Island²⁵³. W oparciu o badania lekarskie, w tym wyniki badań krwi, wskazujące na nieznaczną anemię, lekarze opiekujący się Marią Curie, dr Edward H. Rogers i dr Samuel Lambert, uznają forsowny program wizyty za przyczynę pogorszenia się jej stanu zdrowia, wykluczając potencjalnie szkodliwy wpływ radu²⁵⁴.

We wtorek, **31 maja 1921 roku**, Maria Curie spotyka się z doktorem Alexisem Carrelem (1873–1944), francuskim chirurgiem i biologiem, noblistą w dziedzinie medycyny i fizjologii w roku 1914, związanym z Rockefeller Institute for Medical Research w Nowym Yorku²⁵⁵. Wieczór noblistka spędza z Elsie Mead, jedną z najaktywniejszych członkiń Funduszu Radowego im. Marii Curie, założycielką i jedną z pierwszych kobiet w zarządzie istniejącego od 1913 roku Amerykańskiego Towarzystwa do Walki z Rakiem (American Society for the Control of Cancer)²⁵⁶.

W środę, **1 czerwca 1921 roku**, Uniwersytet Columbia w Nowym Jorku nadaje Marii Curie honorowy tytuł doktora nauk ścisłych. Osobistą eskortę zapewnił jej w tym uroczystym dniu George Braxton Pegram, dziekan School of Mines, Engineering, and Chemistry na Columbia University i wicerektor uczelni. Jak wskazuje Lee Anna Embrey, wybór Pegrama, by towarzyszył uczonej, był oczywisty, biorąc pod uwagę zarówno jego pozycję na uczelni, jak i głębokie zainteresowanie zjawiskiem promieniotwórczości²⁵⁷.

Maria Skłodowska-Curie i dziekan George Braxton Pegram. Nadanie honorowego doktoratu Uniwersytetu Columbia. Nowy Jork, 1 czerwca 1921. Ze zbiorów Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Tego dnia noblistka spotyka się również z dr. Robertem Abbe²⁵⁸.

W czwartek, **2 czerwca 1921 roku**, Maria Curie z córkami wyruszają na Zachód. Harriet Eager zastępuje Marie Meloney ze względu na stan zdrowia Missy²⁵⁹. Mimo jej troski, pozbawiona wsparcia przyjaciółki, Maria Curie będzie źle znosić konieczność konfrontacji z publicznością²⁶⁰.

3 czerwca 1921 roku, w piątek, w Chicago (Illinois), Maria Curie zjada w hotelu obiad z Winfordem Lee Lewisem²⁶¹ (1878–1943), profesorem chemii na Northwestern University, i dr. Walterem Dilem Scottem (1869–1955), psychologiem, rektorem uczelni w latach 1919–1939.

Dwa dni później, **5 czerwca 1921 roku**, w niedzielę, podróżniczki przybywają nad Wielki Kanion Kolorado (Arizona). Pobyt, pierwotnie zaplanowany jedynie z nocnym postojem, został przedłużony, żeby uczona mogła odpocząć²⁶². Po pogorszeniu się jej stanu zdrowia noblistka zdecydowała się pozostawić ten punkt w programie podróży ze względu na córki²⁶³, do czego także zachęcała ją Meloney. Irena i Ewa skorzystały z przejażdżki skrajem kanionu, zjechały również nad płynącą nim, rwącą rzekę, podczas gdy Maria Curie wybrała się na zakupy. Nad Wielkim Kanionem kupiła srebrny indiański naszyjnik, który będzie jedną z niewielu ozdób noszonych przez nią w kolejnych latach.

Wyjeżdżając z Ameryki, Maria Curie podkreśli znaczenie, jakie miała dla niej wyprawa nad Wielki Kanion²⁶⁴, oraz późniejsza – nad Niagarę: „Szczególnie doceniam możliwość zobaczenia dwóch naturalnych cudów Ameryki: Wielkiego Kanionu, który pomimo ogromnego upału stanowił rzadką przyjemność, oraz wodospadu Niagara ze swym niedoścignionym pięknem”²⁶⁵.

Ewa Curie, zachwycona podróżą na Zachód, opisała ją następująco:

Ale najbardziej upojna jest podróż na Zachód. Pani Meloney zrezygnowała z pokazania Marii całych Stanów Zjednoczonych, lecz chce koniecznie ją zawieźć do najwspanialszego z cudów Ameryki: do kanionu rzeki Colorado. Maria jest zbyt zmęczona, aby się cieszyć i zachwycać, jej córki jednak szaleją z radości. Wszystko je bawi: i trzydniowa podróż pociągami jadącym z Santa Fe przez piaski Teksasu, posiłki na uroczych samotnych stacyjkach, tonących w upalnych słonecznych promieniach, hotel nad Wielkim Kanionem²⁶⁶, niczym wyspa komfortu na brzegu tej niesamowitej rozpadliny

w skorupie ziemskiej – przepaści o długości stu kilometrów i szerokości piętnastu, która, widziana po raz pierwszy, niemal przerażająca, odejmuje widzowi mowę...

Irena i Ewa jadą na twardym grzbiecie koni indiańskich wzdłuż tej fantastycznie, oszalamiająco pięknej rozpadliny. Groźna wizja tych skał, gór, piasków i zwałów kamieni – tych barw, przechodzących z czerwieni w fiolet i z intensywnie pomarańczowej w bładożółtą, na zawsze pozostanie w ich pamięci. Nie mogąc już dłużej wytrzymać, wzorem wszystkich turystów zjeżdżają na jej dno na grzbiecie osiołków, podziwiają straszliwy rozpęd fal, zmaczonych mulem, porywających głazy spotkane na drodze²⁶⁷.

W poniedziałek, **13 czerwca 1921 roku**, o godzinie 10.00, po podróży z przesiadką w Santa Fe (Teksas)²⁶⁸, Maria Curie przyjeżdża do Chicago (Illinois). W bagażach znajdują się kawałki skamieniałego drewna z Teksasu, których noblistka używać będzie jako przycisków²⁶⁹.

W Wietrznym Mieście do przyjaciółki dołącza Marie Meloney, która dotąd ze względów zdrowotnych pozostawała w Nowym Jorku²⁷⁰. Przyjezdnymi zaopiekuje się w Chicago pani Sarah Tyson (z domu Bradley) ([1868]–1926), w latach 1921–1924 prezeska Woman's National Farm & Garden Association²⁷¹, żona Russella Tysona (1867–1963), związanego z rynkiem nieruchomości filantropa i kolekcjonera.

Po południu Maria Curie bierze udział w zorganizowanym w Art Institute spotkaniu z kobietami. Jak wskazuje program wizyty w Chicago, należały one do Association of Collegiate Alumnae (składowej Amerykańskiego Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem, AAUW) i Associated Women's Organizations²⁷².

Uczona wzmiankowała spotkanie w kontekście gali w nowojorskiej Carnegie Hall:

Uwagę amerykańskiej opinii publicznej przyciągały [...] szczególnie spotkania urządzane na moją cześć przez organizacje kobiece. Wspomniałam już o zebraniu Uniwersytetu Kobiecego w nowojorskiej Carnegie Hall, podobne miało miejsce w Chicago, gdzie przyjęto mnie także w Stowarzyszeniu Kobiet Polskich. Witały mnie także: kobiece organizacje w pittsburskim Carnegie Institute oraz delegacja kobiet z kanadyjskiego uniwersytetu w Buffalo. Podczas każdego z tych spotkań trudno było nie zauważyć szczerości uczuć kobiet, które życzyły mi wszystkiego, co najlepsze, pokładając jednocześnie nadzieję w przyszłość kobiecej inteligencji i działalności. Nie wyczułam przy tym żadnych sprzeczności między feministycznymi aspiracjami a zdaniem mężczyzn na ten temat. Z tego, co mogłam zaobserwować, mężczyźni w Ameryce pochwalają te aspiracje i wspierają je²⁷³.

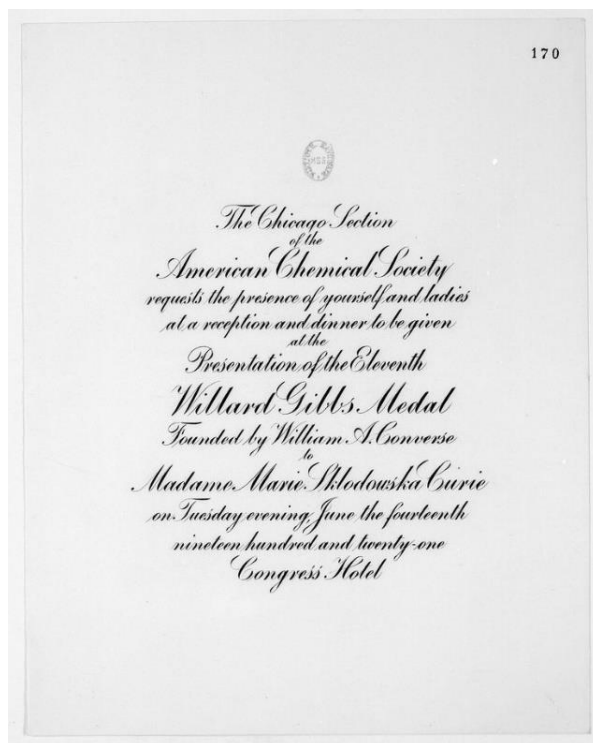
14 czerwca 1921 roku, we wtorek, o godzinie 13.00, Maria Curie, zjada lunch z rektorem Uniwersytetu Chicagowskiego Harrym Pratem Judsonem (1849–1927), dydaktykiem i historykiem. O 16.00 otrzymuje honorowy tytuł doktora nauk ścisłych Uniwersytetu w Chicago²⁷⁴.

Noblistka składa wizytę w laboratorium prof. Roberta A. Millikana²⁷⁵, fizyka, późniejszego laureata Nagrody Nobla (1923), który przedstawił jej badania podczas bankietu w waszyngtońskim Muzeum Narodowym 20 maja 1921 roku.

O godzinie 19.00, podczas zjazdu Amerykańskiego Towarzystwa Chemicznego, noblistka otrzymuje jedenasty z przyznanych Medali Willarda Gibbsa, czemu towarzyszy obiad w hotelu Congress²⁷⁶. Podczas uroczystości przemówienia wygłosili: na temat odznaczenia – przewodniczący Sekcji Chicagowskiej towarzystwa, prof. chemii Winford Lee Lewis (1878–1943), na temat konsekwencji odkrycia radu: dla chemii – dr Herbert N. McCoy, członek towarzystwa, dla fizyki – prof. Robert A. Millikan z Uniwersytetu Chicagowskiego, dla geologii – prof. Thomas C. Chamberlain z Uniwersytetu Chicagowskiego, dla astronomii – dr Edwin B. Frost z Yerkes Observatory, dla medycyny – dr William A. Pusey z Institute of

Medicine. Medal wręczył noblistce prof. Julius Stieglitz, dyrektor laboratoriów Uniwersytetu Chicagowskiego. W odpowiedzi Maria Curie wygłasza obszerny odczyt na temat odkrycia radu²⁷⁷.

W menu obiadu znalazły się między innymi: koktajl owocowy, pierś z kurczaka, zapiekane ziemniaki (*au gratin*), młody groszek, sałata z dressingiem Tysiąca Wysp, ptifurki oraz cygara i cygaretki²⁷⁸.

Zaproszenie na uroczystość wręczenia Marii Skłodowskiej-Curie Medalu Willarda Gibbsa przez Amerykańskie Towarzystwo Chemiczne w Chicago 14 czerwca 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

W środę, **15 czerwca 1921 roku**, o godzinie 10.30, w Evanston (Illinois) Maria Curie otrzymuje honorowy tytuł doktora nauk ścisłych Northwestern University. Podczas ceremonii w hali gimnastycznej uniwersytetu kandydatkę do tytułu honorowego przedstawia prof. Winford Lee Lewis²⁷⁹.

Po uroczystości, o godz. 13.30, noblistka zjada lunch w szerszym gronie u Betsy A. i George S. Bridge'ów w Evanston²⁸⁰, podczas gdy w tym czasie jej córki podjęto lunchem w Willard Hall na terenie kampusu uniwersytetu²⁸¹.

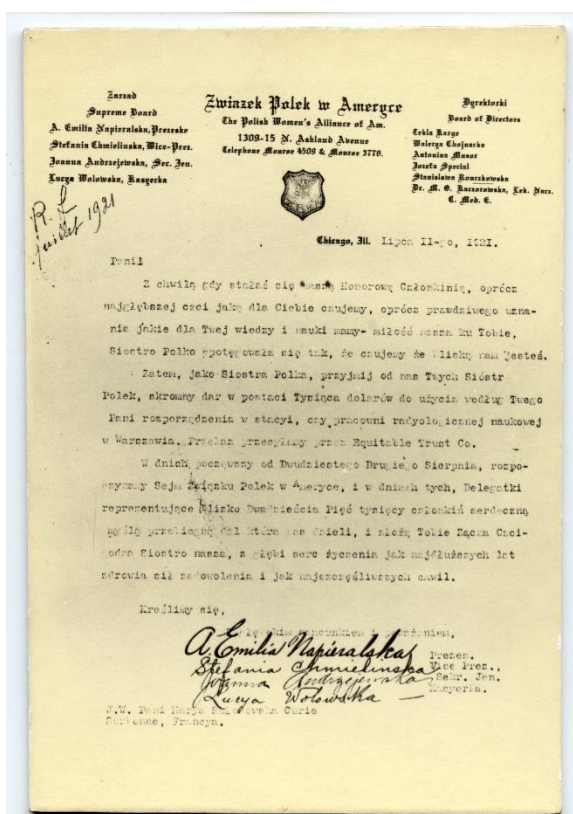
Prasa relacjonowała, że w czasie pobytu w Evanston noblistka została zaproszona, żeby popływać w nowym basenie uczelni. Odmówiła, prosząc gospodarzy o możliwość popływania w Michigan, co wywołało ich duże zdenerwowanie. Życzenie jednak spełniono. Gdy łódź unosiła się już na falach, Maria Curie wyskoczyła z niej i „z wyraźną radością” pływała w jeziorze przez ponad kwadrans²⁸².

Tego dnia, o godzinie 16.00, w Polish Roman Catholic Union Hall przy Milwaukee Avenue w Chicago Marię Curie podejmuje Polonia. Inicjatorem spotkania był bezpartyjny Komitet Polek w Chicago, zorganizowany wśród Wychodźstwa, żeby uczcić obecność noblistki²⁸³. Jego członkiniami były między innymi prezeska Jadwiga Smulska i Stefania Laudyn-Chrzanowska (1872–1942), pierwsza redaktorka tygodnika „Głos Polek”, organu Związku Polek w Ameryce (The Polish Women's Alliance of America)²⁸⁴. Laudyn-

Chrzanowska była autorką listu otwartego do Marii Skłodowskiej-Curie z 15 czerwca 1921 roku. Nazywając noblistkę „Panią Światła i Wiedzy”, wyraziła w nim wdzięczność rodaków:

Dostojna Pani – żeś wplotła perłę tajemniczą, dobytą z głębin, w wieniec zasług Narodu; żeś podniosła wysoko zerwaną nić tradycji nauki polskiej przed światem; żeś spoila mocniej geniuszem swym posłannictwo dziejowe prześwieatnej, a drogiej nam Francji z Polską wyzwoloną; żeś stanęła na tej szlachetnej ziemi Waszyngtona, dodając wielkie swe imię do kłamry zaszczytnej, łączącej nas z nią przez nieśmiertelne imiona Kościuszki i Pułaskiego – hołd Ci składamy i wdzięczność głęboką²⁸⁵.

W przemowie wygłoszonej podczas spotkania z Polonią w Chicago Maria Curie zaapelowała o wsparcie idei utworzenia Instytutu Radowego w Warszawie, którego zaczętek upatrywała w stołecznej Pracowni Radiologicznej²⁸⁶. 2 lipca 1921 Związek Polek w Ameryce zawiadamia noblistkę o zebraniu 1000 dolarów na ten cel²⁸⁷.

List Związku Polek w Ameryce do Marii Skłodowskiej-Curie, Chicago, 2 lipca 1921. Ze zbiorów Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Ewa Curie następująco przedstawiła realia pobytu w Wietrznym Mieście:

W Chicago mianują ją honorowym członkiem uniwersytetu, ofiarowują jej kilka odznaczeń i wydają na jej cześć trzy przyjęcia. Na pierwszym z nich szeroka wstęga oddziela ją i jej córki od defilujących tłumów. Na drugim, gdzie odśpiewano kolejno Marsyliankę, polski hymn narodowy i Star-Spangled Banner, stos kwiatów, u jej stóp złożony, zakrywa ją niemal całkiem. Ale trzecia uroczystość przewyższa wszystkie – pod każdym względem. Odbywa się ona w polskiej dzielnicy Chicago i tylko Polacy biorą w niej udział. Tu brzmia okrzyki już nie na cześć uczonej – ale na cześć Polki, którą emigranci witają jak symbol swojej dalekiej ojczyzny. Z płaczem rzucają się ku Marii

*kobiety i mężczyźni, całują jej ręce, dotykają rąbka sukni...*²⁸⁸.

Wspominając Chicago podczas pożegnania z Ameryką, Maria Curie zauważyła: „Chicago jest niezwykłym miejscem, jego wspaniały rozwój na przestrzeni pięćdziesięciu lat jest czymś, co nigdy nie zostało osiągnięte w historii żadnego miasta, co szczególnie mnie zainteresowało”²⁸⁹.

Wieczorem, o godzinie 20.00, uczona wyjeżdża pociągiem do Buffalo²⁹⁰.

16 czerwca 1921 roku, w czwartek, tuż po południu, Maria Curie przyjeżdża na dworzec New York Central w Buffalo (New York). Wita ją pani Gaylord z Eggertsville, żona dr. Harveya R. Gaylorda²⁹¹ (1872–1924), patologa, prezesa American Association for Cancer Research w latach 1909–1910, dyrektora Gratwick Cancer Laboratory²⁹², oraz delegacja polskich akademików²⁹³. Z dworca noblistka zostaje razem z córkami zabrana samochodem do Niagara Falls. Wraz z nimi jadą pani Gaylord i pani Wade’owa Stevenson²⁹⁴.

W Niagara Falls (Nowy Jork) uczoną wita delegacja kanadyjskich kobiet z wyższym wykształceniem z Toronto²⁹⁵. Ze względu na stan zdrowia Maria Curie nie wzięła udziału w obiedzie na jej cześć zaplanowanym przez delegację w Clifton house²⁹⁶.

Pobyt nad wodospadem Niagara z jego „niedoścignionym pięknem”²⁹⁷ noblistka wspominała w następujący sposób:

*Aby dopełnić [...] wrażenia z podróży, trzeba by koniecznie opowiedzieć o przyrodzie zwiedzanego przez mnie kraju. Nie zrobię tego jednak, nie jestem bowiem zdolna wyrazić w kilku słowach ogromu i różnorodności przestrzeni, jakie otwierały się przed moimi oczyma. Ogólne wrażenie, jakie się odnosi to: nieograniczone możliwości na przyszłość. Szczególnie żywymi są moje wspomnienia wspaniałego wodospadu Niagara i przepychu barw Wielkiego Kanionu*²⁹⁸.

Wczesnym wieczorem podróżniczki wracają do Buffalo. Uczestniczą w kolacji u pani Gaylord w Eggertsville, gdzie Maria Curie zatrzymuje się podczas pobytu. Jak wskazywał „The Buffalo Enquirer” na ten dzień nie planowano już innych wydarzeń – zmęczona podróżą, Maria Curie wyrażała chęć odpoczynku²⁹⁹. W trakcie dwudniowego pobytu poświęca na wypoczynek większość czasu³⁰⁰.

17 czerwca 1921 roku, w piątek, uczona odwiedza laboratorium Gratwick Cancer Center, gdzie stosowano rad w leczeniu raka³⁰¹.

Ewa Curie wspominała: „Siedemnastego czerwca pani Curie musi po raz drugi uznać się za zwyciężoną i przerwać podróż: jej niezmiennie niskie ciśnienie krwi przeraża doktorów”³⁰². Wśród wydarzeń, w których ze względu na stan zdrowia noblistka nie mogła uczestniczyć znalazły się uroczystości związane z przyznaniem jej honorowego członkostwa Buffalo Society of Natural Science³⁰³.

„W Buffalo nie czułam się dobrze – wyzna Maria Curie, żegnając Amerykę – aby w pełni docenić, co może to czarujące miasto zaoferować. Byłam głęboko wzruszona troską o moją wygodę i mam nadzieję, że będę w stanie odwiedzić to miasto znowu”³⁰⁴.

Po południu³⁰⁵ Maria Curie wyjeżdża pociągiem do Bostonu.

Następnego dnia, **18 czerwca 1921 roku**, w sobotę, noblistka przybywa do Bostonu (Massachusetts). Kieruje się do domu byłego współpracownika, radiologa, profesora Harvardu Williama Duane’a³⁰⁶ w Back Bay, gdzie zatrzyma się podczas pobytu³⁰⁷.

Wraz Duane’em i wieloletnim dyrektorem Jefferson Physical Laboratory, Theodore’em Lymanem³⁰⁸ (1874–1954), odwiedza laboratorium fizyczne Uniwersytetu Harvarda w Cambridge (Massachusetts)³⁰⁹. Jefferson Physical Laboratory na Uniwersytecie Harvarda było pierwszym dużym laboratorium dydaktycznym związanym z uniwersyteckim wydziałem fizyki w Stanach Zjednoczonych³¹⁰.

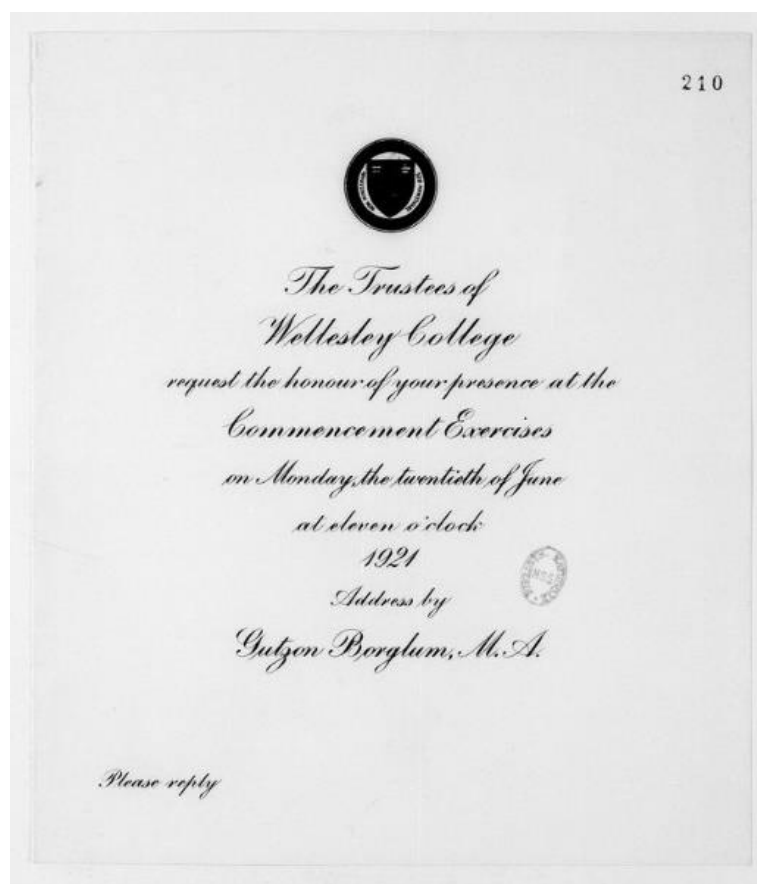
19 czerwca 1921 roku³¹¹, w niedzielę, odwiedza laboratorium chemiczne z Theodore’em W. Richardsem³¹² (1868–1928). Noblista w dziedzinie chemii z 1914 roku był profesorem chemii na Uniwersytecie Harvarda i dyrektorem tamtejszego Wolcott Gibb’s Memorial Laboratory³¹³.

Dzień poświęcono na odpoczynek i zwiedzanie³¹⁴.

„W Bostonie szczególnie zainteresowało mnie laboratorium chemiczne należące do doktora Richardsa oraz radiologiczna praca doktora Duane”³¹⁵ – wyzna Maria Curie przed wyjazdem ze Stanów Zjednoczonych.

W poniedziałek, **20 czerwca 1921 roku**, w Wellesley (Massachusetts) noblistka odbiera pierwszy honorowy doktorat Wellesley College – tytuł doktora nauk ścisłych³¹⁶.

W „President’s Annual Report” Ellen F. Pendleton zauważyła: „Początek 1921 roku upłynął pod znakiem dwóch ważnych wydarzeń. Doktorat nauk ścisłych *honoris causa*, pierwszy tytuł honorowy nadany przez College, nadano Madame Marii Curie. Polityka nadawania tytułów honorowych była kilkakrotnie omawiana przez członków zarządu. Wybierając tę wybitną uczoną jako pierwszą, której przyznano wyróżnienie, można mieć uzasadnione poczucie, że został ustanowiony wysoki standard”³¹⁷.

Zaproszenie na uroczystość w Wellesley College 20 czerwca 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Po południu, w Sanders Theater w Cambridge, odbywa się uroczyste powitanie Marii Curie w Bostonie³¹⁸. Zostało zorganizowane przez Uniwersytet Harvarda wraz z Radcliffe, Wellesley, Simmons i innymi żeńskimi college’ami Nowej Anglii³¹⁹. Przyjęciu, które odbywa się pod udrapowanymi flagami francuską, amerykańską i sztandarem Harvardu, przewodniczy prof. Abbott Lawrence Lowell (1856–1943), rektor uniwersytetu w latach 1909–1933. Wprowadza on Marię Curie na przyjęcie, czemu według „The Boston Globe” z 21 czerwca

towarzyszył „ogłuszający aplauz 900 zgromadzonych tam osób”³²⁰. „The New York Times” szacował liczbę uczestników – studentów i darczyńców funduszu radowego – na 1000 osób³²¹.

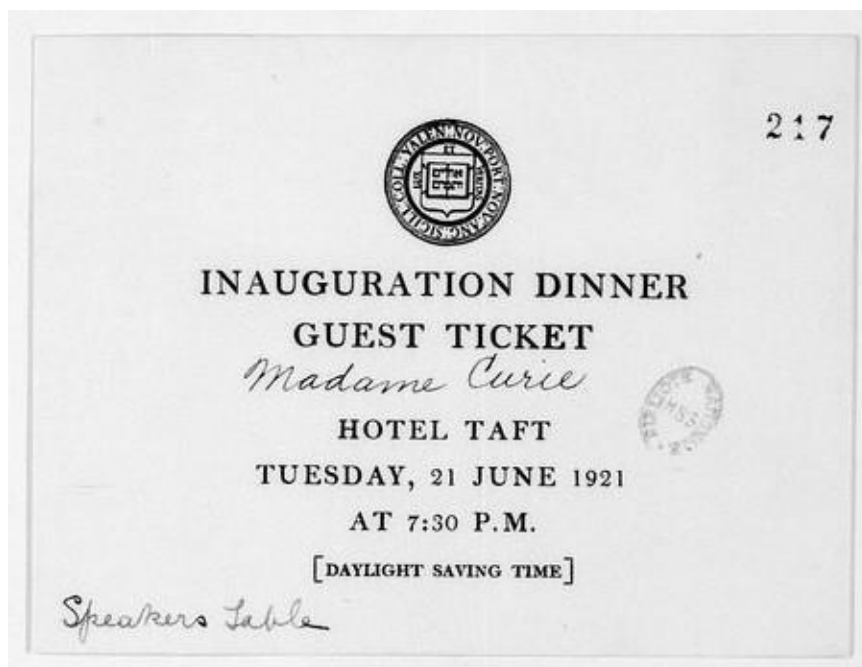
Podczas uroczystości rektor Lowell powiedział między innymi: „Odkrycie Pani Curie przyniosło światu nowe idee dotyczące budowy wszechświata i otworzyło przed naukowcami nową ścieżkę myślenia”³²². Porównał następnie noblistkę do Isaaca Newtona. W przeciwieństwie jednak do dziewięciu innych amerykańskich uczelni, Harvard odmówił przyznania Marii Curie tytułu honorowego, czego powodem był sprzeciw środowiska fizyków, w którym dyskredytowano jej zasługi³²³.

W Sanders Theater przemówienie wygłosił także prof. Theodore W. Richards z Wydziału Chemii Harvardu.

Polski akcent uroczystości stanowiła pieśń chóru dziecięcego, który zaśpiewał dla Marii Curie z unoszącego się nad sceną balkonu³²⁴.

Następnego dnia, we wtorek, **21 czerwca 1921 roku**, Maria Curie przybywa na Uniwersytet Yale w New Haven (Connecticut)³²⁵. Wieczorem, o godzinie 19.30, bierze udział w uroczystym obiedzie zorganizowanym w sąsiadującym z uniwersytetem, ultranowoczesnym, dwunastopiętrowym hotelu Taft. Obiad dla niemal trzystu osób inaugurował kadencję rektora Jamesa Rowlanda Angella (1869–1949), profesora psychologii³²⁶. Noblistka zasiada przy „stole mówców” w gronie głównie rektorów amerykańskich uczelni, w tym rektora elekta, prorektora Uniwersytetu Yale Willistona Walkera (1860–1922), rektora Mount Holyoke College Mary Emmy Woolley (1863–1947), rektora należącego do Ligi Bluszczowej Uniwersytetu Browna Williama H. P. Faunce’a (1859–1930) i rektora Uniwersytetu Karoliny Północnej Harry’ego Woodburna Chase’a (1883–1955)³²⁷.

W menu obiadu znalazły się między innymi winogronowe maraskino, krem z młodych szparagów, pieczone kurczęta, młody groszek, sałata z dressingiem rosyjskim oraz ptifurki, które serwowano gościom siedzącym przy 30 stołach³²⁸.

Zaproszenie dla Madame Curie na obiad inauguracyjny Uniwersytetu Yale w hotelu Taft 21 czerwca 1921 roku. Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

22 czerwca 1921 roku, w środę, o godzinie 10.30, w Woolsey Hall Uniwersytetu Yale Maria Curie bierze udział w uroczystej inauguracji kadencji nowego rektora, połączonej

z nadaniem tytułów³²⁹. Uczonej przydzielono miejsce numer 50. Od kandydatów do tytułów honorowych wymagano stroju akademickiego³³⁰.

Przyjęty tego dnia przez Marię Curie honorowy doktorat nauk ścisłych był pierwszym tytułem honorowym przyznany kobiecie przez uniwersytet Yale – uznawany wówczas w Stanach Zjednoczonych za najważniejszy pod względem nauk ścisłych³³¹ – oraz dziewiątym tytułem przyznany noblistce przez uczelnie amerykańskie podczas wizyty.

Podobnie jak na Uniwersytecie Harvarda, środowisko fizyków, a w tym przypadku również chemików, było przeciwnie przyznaniu Marii Curie tytułu honorowego. O uhonorowaniu jej przesądziły medycy z Yale³³². Wśród oponentów noblistki znalazł się między innymi prof. Bertram Boltwood (1870–1927), kierujący katedrą radiochemii, niechętny jej ze względów ambicjonalnych³³³. Boltwood protestował przeciwko wizycie Marii Curie, uważając również przyznanie jej doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Yale za przedwczesne³³⁴. Podczas pobytu w Yale Maria Curie spędzi z nim dwie godziny w Sloane Laboratory³³⁵. Boltwood napisze później do dobrze znanego obojgu uczonym noblisty, fizyka Ernesta Rutherforda, że był „przyjemnie zaskoczony jej zainteresowaniem sprawami naukowymi oraz niesłuchanie miłym sposobem bycia”. Zauważył również: „Z pewnością spowodowała tu niezłe zamieszanie. Zrobiło mi się trochę żal staruszki; była bardzo skromna i bezpretensjonalna i sprawiała wrażenie przestraszonej całym hałasem, jaki wokół niej robiono”³³⁶.

Opuszczając Stany Zjednoczone, noblistka wspominała: „Jestem wdzięczna za możliwość odwiedzenia laboratorium doktora Kovoia³³⁷ oraz poznanie badań prowadzonych przez doktora Boltwooda w Yale. Mają oni program, który z pewnością wywrze wpływ na świat nauki. Harkness Quadrangle wraz z wieżą w Yale stanowią najpiękniejsze przykłady architektury, jakie kiedykolwiek widziałam”³³⁸.

Tego samego dnia Maria Curie przybywa do Nowego Jorku³³⁹.

23 czerwca 1921 roku, w czwartek, noblistka odwiedza na Manhattanie poleconego jej przez Marie Meloney okulistę, który jednak nie mógł jej pomóc³⁴⁰. W 1923 roku Maria Curie przejdzie obustronną operację oczu z powodu katarakty³⁴¹.

W piątek, **24 czerwca 1921 roku**, w domu Marie Meloney zorganizowano ostatnie spotkanie z prasą, podczas którego Maria Curie wyznała: „Bardzo żałuję, że nastał ostatni dzień mojego pobytu w Ameryce”³⁴², wspominając najważniejsze punkty programu wizyty. „The New York Times” opublikował nazajutrz obszerny artykuł zatytułowany *Madame Curie uważa Amerykę za cud*³⁴³.

Dzień przed wyjazdem noblistka udzieliła specjalnego wywiadu „Scientific American”, w którym przedstawiono między innymi jej przychylną opinię na temat szkolnictwa wyższego: „Zdaniem Madame Curie najwspanialsze są nasze bezpłatne instytucje edukacyjne, zwłaszcza w takich ośrodkach jak Nowy Jork, gdzie brak środków finansowych niekoniecznie musi być przeszkodą dla ambitnego chłopca lub dziewczyny pragnących uzyskać wykształcenie wyższe”³⁴⁴. Odniosła się także do kwestii „pogoni za dolarem” w kontekście laboratoriów uniwersyteckich, wyrażając jednocześnie uznanie dla rozwoju amerykańskiego przemysłu radowego i przestrzegając przed niebezpieczeństwami wiążącymi się z promieniotwórczością³⁴⁵. Artykuł opublikowano już po wyjeździe noblistki, 9 lipca 1921 roku.

W sobotę, **25 czerwca 1921 roku**, po trwającym sześć i pół tygodnia pobycie w Stanach Zjednoczonych Maria Curie odpływa z córkami do Francji na pokładzie liniowca RMS Olympic.

„The New York Times” przekazuje tego dnia pożegnalne przesłanie noblistki:

„Czuję, że jestem częścią trzech krajów – kraju moich narodzin, kraju przysposobienia oraz kraju moich nowych przyjaciół” – powiedziała wczoraj Pani Curie w trakcie

wyrażania dozgonnej wdzięczności za amerykańską gościnność, której doświadczyła podczas siedmiodniowej wizyty w naszym kraju. „Jedynie jedno rozczarowanie przychodzi na myśl, a mianowicie moja fizyczna niemoc zrealizowania zaplanowanych działań i spotkania wszystkich osób, które miałam chęć spotkać. Moja praca z radem, szczególnie podczas wojny, bardzo zniszczyła moje zdrowie i sprawiła, że nie mogłam zobaczyć wielu laboratoriów i szkół”³⁴⁶.

Podczas pożegnania Marii Curie z Marie Meloney obydwie płaczą. Obawiają się utraty wzroku uczona prosi: „Pozwól mi jeszcze raz na siebie popatrzeć, moja droga, droga przyjaciółko... Być może nie zobaczę pani więcej”³⁴⁷. Z troską o zdrowie Missy, już z pokładu liniowca Olympic Maria Curie napisze: „Moja droga przyjaciółko [...] Wszystkie Cię kochamy, chcemy, abyś była silna i szczęśliwa [...] Bardzo się martwimy o Twoje zdrowie”³⁴⁸.

Na statku, gdzie podrózne zajęły dwie kabiny: jednoosobową B-63 z łazienką i dwuosobową B-68³⁴⁹, czekały na Marię Curie kwiaty i telegramy. Cekał także cenny ładunek w ołowianym opakowaniu. Łączną wartość substancji radioaktywnych transportowanych z Biura Norm w Waszyngtonie do Paryża via Cherbourg oszacowano w polisie na 137 437 dolarów³⁵⁰. Ubezpieczenie obejmowało także okoliczność wojny.

ORIGINAL

CERTIFICATE OF INSURANCE. No. 873020 242

\$ 137,437.

FEDERAL INSURANCE COMPANY, INCORPORATED UNDER THE LAWS OF NEW JERSEY.

CHUBB & SON, MANAGERS. 100 SOUTH WILLIAM STREET, NEW YORK CITY, N.Y.

NEW YORK, June 21st, 1921.

This is to Certify, That on June 11th, 1921, this Company insured under Policy No. 6767 for MADAME MARIE CURIE the sum of One Hundred Thirty-Seven Thousand, Four Hundred Dollars in Gold, on Radium etc. (As Below) valued at \$137,437.00 Insured (As Below) shipped on board of the S.S. "EXEMPRO" at and from Bureau of Standards, Washington, D.C. to Paris, via Cherbourg, direct or otherwise, including risk of transshipment, if any, and it is hereby understood and agreed that in the event of loss, such loss is payable to the Order of MADAME MARIE CURIE at PARIS.

This Certificate represents and takes the place of the Policy, and conveys all the rights of the Original Policyholder (for the purpose of collecting any loss or damage) and the property were covered by a special Policy direct to the holder of this Certificate, and free from all conditions, clauses, and exclusions.

Warranted free of capture, seizure, arrest, restraint, or detention, and the consequences thereof, and shall be free from all consequences of hostilities or warlike operations, whether before or after declaration of war.

Warranted free of loss or damage caused by fire, explosion, or any other cause, and shall be free from all consequences of fire or civil commotions.

Warranted not to cover the interest of any alien enemies, including such persons, corporations or partnerships as incorporated as such, or may hereafter appear in any Enemy Trading List issued by the War Trade Board of the UNITED STATES OF AMERICA.

It is hereby understood and agreed that in all cases of Loss or Damage happening to the interest insured under this Certificate, the same shall be reported promptly to the Agents of the Company, Exchange Buildings, Liverpool, or to the nearest Agency of the Company, (see list printed on back of Certificate).

It is hereby agreed, that any loss or claim under this Certificate, shall be paid in sterling at the current rate of exchange at the office of the Agents of the Company, R. V. Exchange Buildings, Liverpool, or at any Agency of the Company, if so agreed when the Certificate is issued. (see list on back hereof).

Claims to be adjusted according to the usages of Lloyd's, but subject to the conditions of the Policy and Contract of Insurance.

Notice - To conform with the Revenue Laws of Great Britain, in order to collect a claim under this Certificate, it must be stamped within ten days after its receipt in the United Kingdom.

Countersigned, *Albert Chubb* *Chubb & Son* Managers.

CONDITIONS

* Covering against all risks whatsoever and howsoever arising. *
Warranted packed in lead.
Also including the risks of war as per clauses.

THIS INSURANCE IS ALSO SUBJECT TO CONDITIONS EXPRESSED IN PRINTED FORM ATTACHED.

Marks and Numbers

1011.72	Milligrams Radium.....	Valued at \$121,407
15.00	Radiothorium.....	250
259.25	Mesothorium.....	15,555
4.15	(Radioactive Material)	250
	(Partially Concentrated)	137,437 Total Val.

R/L. HOLLINS BURNICK, HUNTER CO. 75 MADISON LANE, N.Y.

Polisa numer 6767. Dokument ubezpieczenia transportu substancji radioaktywnych.
Gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits

Miesiąc później, 25 lipca 1921 roku, Marie Meloney prześle sprawozdanie rektorom uczelni, którzy gościli Marię Curie, wspierając zbiórkę:

*W Stanach Zjednoczonych zebrano 100 000 dolarów na zakup grama radu, aby umożliwić Madame Curie kontynuację jej pracy naukowej. [...] Maria Curie wróciła do Francji z gramem radu, mezotorem o wartości 22 000 dolarów oraz innymi cennymi minerałami, co podniosło wartość jej cennego bagażu do 162 000 dolarów. Dodatkowo, z tytułu nagród towarzystw naukowych, otrzymała w gotówce 6 884,51 dolarów. 52 000 dolarów zdeponowano w Equitable Trust Company*³⁵¹.

Dochód z funduszu powierniczego będzie wypłacany Marii Curie dożywotnio co kwartał³⁵².

Przyjaciółka zadba również, aby nowojorskie wydawnictwo Macmillan Company, opublikowało biografię Piotra Curie autorstwa jego żony, co nastąpi w 1923 roku. W marcu 1922 roku Missy poleci je Marii Curie jako oferujące najlepsze warunki i wysoką jakość publikacji³⁵³. Do biografii męża noblistka dołączy szkic autobiograficzny, w którym opíše swoją pierwszą amerykańską podróż. Drugą odbędzie w 1929 roku, żeby przyjąć dar w wysokości 50 000 dolarów na zakup grama radu dla Instytutu Radowego w Warszawie.

2 lipca 1921 roku, w sobotę, w porcie w Cherbourgu Maria Curie zostaje oficjalnie powitana przez przedstawicieli władz i dzieci z kwiatami. Francuska policja wchodzi na pokład, aby zabezpieczyć i przewieźć radioaktywny ładunek do Laboratorium Curie³⁵⁴. Z Cherbourga podróżniczki docierają pociągiem do Paryża, gdzie na dworcu Saint-Lazare witają je przyjaciel rodziny, noblista, prof. Jean Perrin (1870–1942), i młody fizyk, asystent z Laboratorium Curie, Marcel Laporte (1889–1979)³⁵⁵. Maria Curie jest „straszenie zmęczona, ale w gruncie rzeczy bardzo rada”³⁵⁶.

¹ Shelly Emling, *Maria Skłodowska-Curie i jej córki. Opowieść o najsłynniejszej w dziejach rodzinie naukowców*, przeł. Wojciech Górnaś, Warszawa 2013, s. 104. Joel O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie w Stanach Zjednoczonych w 1921 roku*, „Nowotwory. Journal of Oncology” 2012, t. 62, nr 2, s. 124.

² Ann M. Lewicki, *Marie Skłodowska Curie in America, 1921*, „Radiology” 2002, t. 223, nr 2, s. 302.

³ Susan Quinn, *Życie Marii Curie*, przeł. Anna Soszyńska, Warszawa 1997, s. 552. Rosalynd Pflaum, *Grand Obsession. Madame Curie and Her World*, New York 1989, s. 217.

⁴ Julie Des Jardins, *American Queenmaker. How Missy Meloney Brought Women Into Politics*, New York: Basic Books, 2020, s. 121. Jeśli nie podano inaczej, cytaty w tłumaczeniu Dominiki Korzeniowskiej.

⁵ Mrs. William Brown Meloney [Marie Mattingly Meloney], *Introduction*, w: Marie Curie, Pierre Curie. *With Autobiographical Notes*, transl. by Charlotte and Vernon Kellogg, with an Introduction by Mrs. William Brown Meloney, Mineola 2012, s. 3. Według R. Pflaum spotkanie zaaranżował pisarz Henri-Pierre Roché, który prawdopodobnie poznał Marię Curie w pracowni Auguste’a Rodina. Zob. Taż, dz. cyt., s. 218. Por. Bibliothèque nationale de France (BnF), NAF 18457, k. 4–8. List H.-P. Roché’a do Marii Skłodowskiej-Curie, 21 maja 1920.

⁶ Ewa Curie, *Maria Curie*, przeł. Hanna Szyllerowa, przekł. uzup. Agnieszka Rasińska-Bóbr, Warszawa 2021, s. 417. Według Ewy Curie w przekazaniu listu pośredniczył znajomy Meloney, fizyk.

⁷ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta, Nowy Jork, 25 lipca 1921, <https://chemistry.northwestern.edu/about/newsletter/2020-newsletters/winter-2020-newsletter/marie-curie.html>, [24.04.2021].

⁸ Por. Tamże.

⁹ Mrs. W. B. Meloney, dz. cyt., s. 6. Por. Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

¹⁰ Jak wskazywał „The New York Times” z 14 kwietnia 1921 roku, wniosek w tej sprawie złożył wiceprezydent John Calvin Coolidge (1872–1933). Zob. Adam Krzyk, *Wzór kobiety-uczonej. O wizycie Marii Skłodowskiej-Curie w Stanach Zjednoczonych*, w: *Kiedy przekraczanie granic pozwala myśleć inaczej. Maria Skłodowska-Curie*, pod red. nauk. Zofii Budrewicz, Marii Sienko, Małgorzaty Pamuły-Behrens, Kraków 2013, ss. 250–251.

¹¹ Maria Skłodowska-Curie, *Autobiografia i wspomnienia o Piotrze Curie*, tł. z jęz. ang. dr J.S. [Józef Skłodowski] i H.S. [Hanna Szyllerowa], Warszawa 2017, s. 58. Claudius Regaud, *Marie Skłodowska-Curie. 1867–1934*, Paris [1934], s. 24. Quinn, dz. cyt., s. 561. Małgorzata Nossowska, *Blaski i cienie popularności: prasa paryska o Marii Skłodowskiej-Curie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2011, Sectio F, Historia 66/1, s. 104–105. Por. Françoise Giroud, *Maria Skłodowska-Curie*, przeł. Janina Pałęcka, Warszawa 1987, s. 227. E. Curie, dz. cyt., s. 421.

¹² M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, s. 58.

- ¹³ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant: Marie Curie Visits the United States in 1921*, w: *The Invisible Light*, „The Journal of The British Society for the History of Radiology” 2012, grudzień, nr 36, s. 20.
- ¹⁴ J. Des Jardins, dz. cyt., s. 119. Planując wizytę, uwzględniono również opiekę medyczną – lekarzem opiekującym się Marią Curie był nowojorski lekarz, dr Edward H. Rogers. Por. J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., nr 2, s. 124.
- ¹⁵ F. Giroud, dz. cyt., s. 227. R. Pflaum, dz. cyt., s. 223. Por. S. Quinn, dz. cyt., s. 562.
- ¹⁶ J. Des Jardins, dz. cyt., s. 119.
- ¹⁷ Robert Reid, *Maria Curie*, London Toronto Sydney New York 1974, s. 222.
- ¹⁸ Tamże. R. Pflaum, dz. cyt., s. 223.
- ¹⁹ F. Giroud, dz. cyt., s. 229.
- ²⁰ S. Quinn, dz. cyt., s. 562.
- ²¹ Lęk wzmacniać mogły obawy wiążące się ze stanem zdrowia noblistki – uczona ma problemy ze wzrokiem i słuchem. Zob. list Marii Skłodowskiej-Curie do Bronisławy Dłuskiej z 10 listopada 1920 roku, w: E. Curie, dz. cyt., s. 479.
- ²² Tamże, s. 422.
- ²³ Według J. O. Lubenau trwał on dwie godziny, według S. Quinn – pół. Zob. Tenże, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 20. S. Quinn, dz. cyt., s. 563.
- ²⁴ A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 300. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 119.
- ²⁵ S. Quinn, dz. cyt., s. 563.
- ²⁶ N.N., *Mme. Curie Arrives, Confident That Radium Is Cancer Cure*, „New York Tribune” 1921, 12 maja, t. 82, nr 27 206, s. 3. R. Pflaum, dz. cyt., s. 224.
- ²⁷ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 58.
- ²⁸ Joanna Złotkiewicz-Kłębukowska, *Amerykańska podróż Mme Curie*, „Annales Uuniversitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin – Polonia” 2011, t. 66, z. 1, Sectio F, s. 115. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 119.
- ²⁹ *Mme. Curie Arrives...*, dz. cyt., s. 3.
- ³⁰ N.N., „The New York Times” 1921, 12 maja 1921, cyt. za: Adam Krzyk, dz. cyt., s. 246.
- ³¹ Por. Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ³² Przyjmuje się, że był to apartament Meloney przy West Twelfth Street 33, na co wskazuje informacja przesłana noblistce przez przyjaciółkę 5 kwietnia. Zob. Bibliothèque nationale de France (BnF), NAF 18457, k. 58. Tentative Program – dokument dołączony do listu Marie M. Meloney do Marii Curie, Nowy Jork, 5 kwietnia 1921. Według R. Pflaum panie Curie zatrzymały się wówczas w apartamencie nieobecnego Johna Crane’a, amerykańskiego ambasadora w Chinach, przyjaciela i sąsiada Missy, przy West Twelfth Street 31. Zob. Tamże, dz. cyt., s. 225.
- ³³ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 58.
- ³⁴ N.N., „The New York Times” 1921, 13 maja, cyt. za: A. Krzyk, dz. cyt., s. 248.
- ³⁵ J. Des Jardins, dz. cyt., s. 120.
- ³⁶ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 58.
- ³⁷ Jan Piskurewicz, *Stypendia Carnegie-Curie, Maria Skłodowska-Curie i jej stypendyści*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2001, R. 46, nr 3, ss. 95–96.
- ³⁸ Tamże. J. O. Lubenau, Edward R. Landa, *Radium City. A History of America's first nuclear Industry*, Published 2019 on-line by Senator John Heinz History Center, s. 90, <https://www.heinzhistorycenter.org/magazine/Radium-City.pdf> [12.04.2021].
- ³⁹ Denise Ham, *Marie Skłodowska Curie: The Woman who Opened the Nuclear Age*, „21st Century”, zima 2002–2003, s. 60.
- ⁴⁰ P. W. Bridgman, *Biographical Memoir of William Duane 1872–1935. Presented to the Academy at the Annual Meeting, 1936*, w: *National Academy of Sciences of the United States of America Biographical Memoirs*, t. 18, [b.m.], [b.r.], ss. 24–25, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/duane-william.pdf> [22.04.2021].
- ⁴¹ Por. Arty R. Coppes-Zantinga, Max J. Coppes, *Madame Marie Curie (1867–1934). A Giant Connecting Two Centuries*, „American Journal of Roentgenology” 1998, grudzień, nr 171 (6), s. 1456.
- ⁴² BnF, NAF 18467, k. 6. Programme jour par jour du voyage.
- ⁴³ Ann M. Lewicki, dz. cyt., s. 300. S. Quinn, dz. cyt., s. 564.
- ⁴⁴ N.N., *Mme. Curie Arrives...*, dz. cyt., s. 1.
- ⁴⁵ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... BnF, NAF 18467, k. 13.
- ⁴⁶ Dotyczy ono Barnard College, Bryn Mawr College, Mount Holyoke College, Radcliffe College, Smith College, Vassar College i Wellesley College. Maria odwiedzi kolejno: Smith, Vassar, Bryn Mawr i Wellesley College, który nada jej honorowy tytuł doktora nauk ścisłych. Podczas przejazdu między Smith a Vassar będzie witana przez studentki Mount Holyoke College. Władze Radcliffe College i Smith College będą obecne podczas przyjęcia w Sanders Theatre w Cambridge. Jak wskazuje J. O. Lubenau, nowojorski Barnard College znalazł się w planie podróży, jednak noblistka odwoła tę wizytę. Zob. Tenże, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 21. Oprócz

wymienionych Maria Curie odwiedzi podczas pobytu w USA jeszcze dwie żeńskie uczelnie – Woman's Medical College of Pennsylvania, który nada jej tytuł doktora medycyny *honoris causa*, i Hunter College w Nowym Jorku. Maria Skłodowska-Curie wspominała: „Następnego dnia [13 maja 1921] pojechałyśmy z kilkudniową wizytą do Smith College i Vassar College, oddalone o kilka godzin od Nowego Jorku. Później odwiedziłam też Bryn Mawr College i Wellesley College, a po drodze widziałam kilka innych. [...] Uczelnie te są doskonale pod względem architektonicznym i organizacyjnym”. Zob. Taż, *Autobiografia...*, dz. cyt., ss. 58–59.

⁴⁷ W jej skład wchodzi: Uniwersytet Harvarda, Uniwersytet Yale, Uniwersytet Princeton, Uniwersytet Pensylwanii, Uniwersytet Columbia, Uniwersytet Cornell, Kolegium Dartmouth i Uniwersytet Browna. Spośród ośmiu należących do ligi uniwersytetów tytuły honorowe przyznają jej trzy – Uniwersytet Pensylwanii, gdzie tytuł w imieniu matki odbierze Irena, Uniwersytet Columbia i Yale, podczas gdy Harvard (wraz z częścią uczelni z grona późniejszych „Siedmiu Sióstr”) wyda na jej cześć uroczyste przyjęcie w Sanders Theatre w Cambridge.

⁴⁸ J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 116.

⁴⁹ E. N. H., *News From Northampton, The Note Room*, „The Smith Alumnae Quarterly” 1921, lipiec, t. 12, nr 4, s. 309, w: „The Smith Alumnae Quarterly” 1924, listopad, Index, t. XI–XV.

⁵⁰ *President William Allan Neilson*, <https://sophia.smith.edu/blog/smithipedia/administration/president-william-allan-neilson/> [25.04.2021].

⁵¹ Por. Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

⁵² BnF, NAF 18467, k. 14. N.N., *Madame Curie Receives Doctor of Science Degree*, „Smith College Weekly” 1921, t. 11, nr 26, s. 1 (wycinek).

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże. D. Brian, dz. cyt., s. 182.

⁵⁵ BnF, NAF 18467, k. 14. N.N., *Madame Curie Receives...* Por. D. Brian, dz. cyt., s. 181.

⁵⁶ E. N. H., dz. cyt., s. 309.

⁵⁷ Cyt. za: D. Ham, dz. cyt., s. 55.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Cyt. za: D. Brian, dz. cyt., s. 182.

⁶⁰ Ann M. Lewicki, dz. cyt., s. 300. S. Quinn, dz. cyt., s. 564.

⁶¹ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... Por. N.N., *Madame Curie Receives Gram of Radium and Many Honors, Notes and Correspondence*, „The Journal of Industrial and Engineering Chemistry” 1921, czerwiec, s. 573. D. Ham, dz. cyt., s. 55.

⁶² S. Quinn, dz. cyt., s. 565.

⁶³ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573. Por. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 21.

⁶⁴ E. Curie, dz. cyt., s. 425.

⁶⁵ D. Ham, dz. cyt., s. 55.

⁶⁶ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 21.

⁶⁷ *The Discovery of Radium. Address by Madame M. Curie at Vassar College, May 14, 1921*, Ellen S. Richards Monographs Nr 2, published by Vassar College, [Poughkeepsie, N.Y.] 1921.

⁶⁸ *The Discovery of Radium...*, dz. cyt., brak numeracji stron, cyt. za: D. Brian, dz. cyt., s. 182. Ewa Curie zauważała: „Nie będę rościć sobie prawa do opisywania tu duszy narodu: nie będę próbować osądzać Amerykanów po nagłówkach gazet. Czy poryw entuzjazmu, z jakim ludzie w Ameryce witają Marię Curie nie ma jednak głębszego sensu? Narody łacińskie przypisują Amerykanom zmysł praktyczny, ale próżność tych narodów sprawia, że przyznają sobie monopol na idealizm i wrażliwość. A jednak u stóp Marii rozbija się fala idealizmu. Wyniosła pani Curie, która dorobiła się majątku na swoich odkryciach naukowych, wzbudziłaby może ciekawość w Stanach Zjednoczonych. Ale nie wywołałaby tego zbiorowego wzruszenia. Amerykanie oklaskują nie tyle nieśmiałą uczoną, ile postawę życiową, którą są poruszeni: pogardę dla zysku, poświęcenie się pasji naukowej, chęć służenia innym”. E. Curie, dz. cyt., s. 424.

⁶⁹ S. Quinn, dz. cyt., s. 566. S. Emling, dz. cyt., s. 90.

⁷⁰ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...

⁷¹ Tamże.

⁷² *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.

⁷³ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...

⁷⁴ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 60.

⁷⁵ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...

⁷⁶ J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 115.

⁷⁷ BnF, NAF 18467, k. 26. [N.N.], *Mme Curie's Visit to the United States*, „Science” 1921, 27 maja, s. 497.

⁷⁸ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

⁷⁹ Por. Tamże.

-
- ⁸⁰ *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.
- ⁸¹ BnF, NAF 18467, k. 27.
- ⁸² D. Brian, dz. cyt., s. 182.
- ⁸³ BnF, NAF 18467, k. 31.
- ⁸⁴ BnF, NAF 18467, k. 28.
- ⁸⁵ *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.
- ⁸⁶ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ⁸⁷ BnF, NAF 18467, k. 56, 60. *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.
- ⁸⁸ BnF, NAF 18467, k. 48.
- ⁸⁹ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...
- ⁹⁰ J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 116.
- ⁹¹ Cyt. za: D. Ham, dz. cyt., s. 54.
- ⁹² BnF, NAF 18467, k. 63.
- ⁹³ List dr Marthy Carey Thomas, rektor Bryn Mawr College, do dr Marthy Tracy, dziekan Woman's Medical College of Pennsylvania [z 19 maja 1921]. Zob. Rebecca Kelly-Bowditch, *Madame Curie's Forgotten Visit to Bryn Mawr*, Friends of the Library Intern, Summer, 2019, <https://specialcollections.blogs.brynmawr.edu/2019/09/09/madame-curies-forgotten-visit-to-bryn-mawr/> [25.03.2021].
- ⁹⁴ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.
- ⁹⁵ Wendy Singer, *Pure Science: Marie Curie and the American Gift*, „The Kenyon Review” 2001, t. 23, nr 2, s. 99.
- ⁹⁶ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 90.
- ⁹⁷ Tamże.
- ⁹⁸ D. Ham, dz. cyt., s. 53.
- ⁹⁹ Tamże.
- ¹⁰⁰ *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497. Por. S. Quinn, dz. cyt., s. 566.
- ¹⁰¹ Cyt. za: S. Quinn, dz. cyt., s. 566.
- ¹⁰² Rebecca Kelly-Bowditch, dz. cyt. Por. także: Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ¹⁰³ Por. S. Quinn, dz. cyt., s. 567.
- ¹⁰⁴ D. Brian, dz. cyt., s. 183. E. Curie, dz. cyt., s. 425. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 53.
- ¹⁰⁵ D. Ham, dz. cyt., s. 54.
- ¹⁰⁶ S. Quinn, dz. cyt., s. 567.
- ¹⁰⁷ S. Emling, dz. cyt., s. 95. F. Giroud, dz. cyt., s. 229.
- ¹⁰⁸ S. Emling, dz. cyt., s. 92. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 54.
- ¹⁰⁹ Por. George B. Kauffman, *Marie Curie's Relations with the United States*, „Chemistry International” 2011, t. 33, nr 1, s. 17. *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497. N.N., *Mme. Curie Pays Surprise Visit to Hunter College*, „The Evening World” 1921, 19 maja, t. 61, nr 21 744, s. 19.
- ¹¹⁰ D. Ham, dz. cyt., s. 53. S. Quinn, dz. cyt., s. 566.
- ¹¹¹ Zob. Bryn Mawr College Library Special Collections, M. Carey Thomas Papers – Official Papers, Reel 158: M. Carey Thomas Official Papers; Incoming Correspondence. 1910 – June 1912, <http://bascom.brynmawr.edu/library/speccoll/guides/thomasofficial.shtml>, [02.04.2021].
- ¹¹² BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...
- ¹¹³ N. N., *Mme. Curie Pays Surprise...*, dz. cyt., s. 19. N.N., *Science Medal Bestowed Upon Mme. Curie*, „New York Tribune” 1921, 20 maja, t. 81, nr 27 214, s. 6. S. Emling, dz. cyt., s. 95. Por. J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, s. 124.
- ¹¹⁴ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.
- ¹¹⁵ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...
- ¹¹⁶ Francis Carter Wood, *Marie Curie – Her Life Work*, „Scientific Monthly” 1938, t. 46, nr 4, ss. 383–384.
- ¹¹⁷ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme...
- ¹¹⁸ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573. *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.
- ¹¹⁹ BnF, NAF 18467, k. 71–72.
- ¹²⁰ *Science Medal Bestowed...*, dz. cyt., s. 6. *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.
- ¹²¹ BnF, NAF 18467, k. 74.
- ¹²² E. Curie, dz. cyt., s. 453.
- ¹²³ *Science Medal Bestowed...*, dz. cyt., s. 6.
- ¹²⁴ R. Pflaum, dz. cyt., s. 226.
- ¹²⁵ Według D. Briana był nim prawnik Cecil Wahl. Zob. Tenże, dz. cyt., s. 183.
- ¹²⁶ S. Emling, dz. cyt., s. 101.

- ¹²⁷ W. B. Meloney, dz. cyt., s. 8. Por. R. Pflaum, dz. cyt., s. 226.
- ¹²⁸ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit to Washington. Zgodnie z notatką Marii Curie dotyczącą podróży wyjazd do Waszyngtonu miał miejsce w czwartek, 19 maja. Zob. BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... Według J. O. Lubenau i E. R. Landa uczona wyjeżdża pociągiem tuż po północy i przybywa na miejsce o 6.30 rano. Zob. Ciż, dz. cyt., s. 90. Por. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 123.
- ¹²⁹ Zob. *Science Medal Bestowed...*, dz. cyt., s. 6. Zbudowany przez Pullman Manufacturing Company w 1913 roku Adventurer posiadał „jadalnię, cztery prywatne kabiny, dwie łazienki z prysznicami, kuchnię i kwatery dla załogi. Kabiny zostały najprawdopodobniej przydzielone Marii Curie i jej córkom, pani Meloney i dr. Rogersowi”. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 24.
- ¹³⁰ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit... N.N. *Madame Curie. The Nation's Guest*, „Bulletin of the PAN American Union” 1921, lipiec, t. 53, nr 1, s. 25. Por. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 123.
- ¹³¹ BnF, NAF 18467, k. 119 (verso). Por. także: Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ¹³² BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit...
- ¹³³ N.N., *President, Presenting Radium, Lauds Work of Madame Curie*, „The Evening Star” 1921, 21 maja, nr 28 146, s. 3.
- ¹³⁴ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit... D. Ham, dz. cyt., s. 48. *Madame Curie. The Nation's...*, ss. 25, 27. N.N., *Madame Curie Receives Radium at White House*, „The Washington Herald” 1921, 21 maja, nr 5312, s. 1. R. Pflaum, dz. cyt., s. 227. Por. S. Quinn, s. 571. Według J. Des Jardins noblistka przeszła kolejno przez sale Czerwoną, Błękitną, gdzie francuski ambasador Jean Jules Jusserand przedstawił ją prezydentowi Warrenowi G. Hardingowi, następnie Wschodnią, gdzie przed zgromadzonymi przemówili kolejno Marie Meloney i prezydent. Zob. Taż, dz. cyt., s. 123.
- ¹³⁵ *President, Presenting Radium...*, dz. cyt., s. 3. Państwo Kellogg, dr Vernon Kellogg z żoną Charlotte, którzy byli gośćmi w domu Marii Curie w Paryżu, przyczynili się do jej przyjazdu do Ameryki. Wraz z Marie Meloney, nakłonili noblistkę do napisania biografii męża, przetłumaczyli książkę na język angielski oraz udzielili pomocy przy korekcie. Zob. D. Ham, dz. cyt., s. 57. Vernon Lyman Kellogg, był stałym sekretarzem Krajowej Rady ds. Badań Naukowych (Permanent Secretary of the National Research Council) Państwowej Akademii Nauk w latach 1920–1931. Zob. *The National Academy of Sciences: The First Hundred Years, 1863-1963*, Washington 1978, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK217883/> [20.04.2021]. 25 lipca 1921 roku oboje państwo Kellogg widnieją w składzie odnośnych komitetów Funduszu Radowego im. Marii Curie. Zob. Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ¹³⁶ *President, Presenting Radium...*, dz. cyt., s. 3. *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 27. Por. *Madame Curie Receives Radium at White...*, dz. cyt., s. 1.
- ¹³⁷ A. M. Lewicki za: E. Curie, dz. cyt., s. 300, J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 117.
- ¹³⁸ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 27.
- ¹³⁹ *President, Presenting Radium...*, dz. cyt., s. 3.
- ¹⁴⁰ A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 301. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17. *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 27. Por. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 22.
- ¹⁴¹ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 27. Por. A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 301. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17.
- ¹⁴² R. Pflaum, dz. cyt., s. 227.
- ¹⁴³ *Madame Curie Receives Radium at White...*, dz. cyt., s. 1. D. Brian, dz. cyt., s. 185. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17. D. Ham, dz. cyt., s. 49, 54.
- ¹⁴⁴ E. Curie, dz. cyt., s. 426. Por. *Madame Curie Receives Radium at White...*, dz. cyt., s. 1.
- ¹⁴⁵ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 61.
- ¹⁴⁶ A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 301. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 18. M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 64. Por. J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 118. Ze względów wizerunkowych w Białym Domu zaprezentowano symboliczną tubkę radu, [w srebrnym pudełku], którą podarowano następnie na pamiątkę tego dnia pani prezydentowej Harding. Por. A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 301. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 96. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 125. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=9sdSngW2RTg> [15.04.2021]. Według J. O. Lubenau w podczas ceremonii w Białym Domu zaprezentowano zestaw tubek. Zob. Tenże, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 2. Docelowo w szkatułce znalazł się gram radu w 10 miniaturowych szklanych tubkach typu „B”. Całość ważyła 56,7 kg. Zob. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 18. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 99. Szkatułkę opatrzone tabliczką z inskrypcją: „Presented by the President of the United States on behalf of the women of America to Madame Marie Skłodowska Curie in recognition of her transcendent service to science and to humanity in the discovery of radium”. ([Dar] przekazany przez Prezydenta Stanów Zjednoczonych w imieniu kobiet Ameryki Pani Marii Skłodowskiej-Curie w uznaniu jej niedoścignionej służby nauce i ludzkości poprzez odkrycie radu). Zob. Richard F. Mould, *The discovery of radium in 1898 by Maria Skłodowska-Curie (1867–1934) and Pierre Curie (1859–1906) with commentary on their life and times*, „The

British Journal of Radiology” 1998, grudzień, t. 71, s. 1249. Zob. także: Jean-Marc Cosset, Renaud Huynh, *La fantastique histoire du Radium. Quand un élément radioactif devient potion magique*, Rennes 2011, s. 31.

¹⁴⁷ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 29. M. Skłodowska-Curie, dz. cyt., s. 64.

¹⁴⁸ Dokument datowany jest na 22 czerwca 1921 roku. Wzmiankuje się, że prezydent W. G. Harding również miał wręczyć go Marii Curie. Zob. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 18.

¹⁴⁹ J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 117. Obszerne fragmenty przemowy prezydenta W. G. Hardinga cytuje „The Evening Star” z 21 maja. Zob. *President, Presenting Radium...*, dz. cyt., s. 3. Zob. także: Warren G. Harding, *Remarks of the President in presenting to Madam Curie a gift of radium from the American people*, Washington: Govt. print. off., 1921. Library of Congress, <https://www.loc.gov/resource/dcmsiabooks.remarksofpreside00hard/?sp=7&r=-0.977,-0.019,2.955,1.767,0> [07.04.2021].

¹⁵⁰ J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., ss. 117–118.

¹⁵¹ S. Emling, dz. cyt., s. 102.

¹⁵² *President, Presenting Radium...*, dz. cyt., s. 3. Pięć lat później w artykule „The American Gift” Maria Curie zda sprawę z prac wykonanych w Instytucie Radowym w Paryżu, wskazując, że jej „własne eksperymenty z amerykańskim radem były w większości poświęcone badaniu przemian promieniotwórczych”. Zob. Columbia University Libraries, Rare Book & Manuscript Library, Marie Mattingly Meloney Collection on Marie Curie, Series II, Marie Curie, *The American Gift*, ca 1926, cyt. za: D. Ham, dz. cyt., s. 60.

¹⁵³ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 27. E. Curie, dz. cyt., s. 427.

¹⁵⁴ A. M. Lewicki, dz. cyt., s. 301.

¹⁵⁵ Tamże, s. 300.

¹⁵⁶ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., ss. 60–61.

¹⁵⁷ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., ss. 27–28.

¹⁵⁸ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁵⁹ 25 lipca 1921 roku dr Charles D. Walcott wraz z żoną widnieją w składzie odnośnych komitetów Funduszu Radowego im. Marii Curie. Zob. Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

¹⁶⁰ *Charles Doolittle Walcott, 1850–1927*, <https://siarchives.si.edu/history/charles-doolittle-walcott> [20.04.2021].

¹⁶¹ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁶² *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.

¹⁶³ BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit... Por. *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.

¹⁶⁴ *Mme Curie's Visit...*, dz. cyt., s. 497.

¹⁶⁵ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.

¹⁶⁶ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 64.

¹⁶⁷ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... BnF, NAF 18467, k. 96. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁶⁸ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁶⁹ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 124.

¹⁷⁰ *Dictionary of American Naval Fighting Ships*, foreword by Johannes L. Holloway, introd. Edwin B. Hooper, tom 6, Waszyngton 1976, s. 705.

¹⁷¹ BnF, NAF 18467, k. 97. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁷² BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 28. BnF, NAF 18467, k. 97. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁷³ *Mme. Curie to Return Here*, „New York Tribune” 1921, 23 maja, t. 81, nr 27 217, s. 7. Por. BnF, NAF 18467, k. 128–129.

¹⁷⁴ BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... N.N., *Mme. Curie to Return...*, dz. cyt., s. 7. Pierwotnie wizyta planowana była na godzinę 11.00 w sobotę, 21 maja. Zgodnie z programem osobą podejmującą znakomitego gościa był dyrektor, dr Samuel W. Stratton. Zob. BnF, NAF 18467, k. 97. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁷⁵ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 64.

¹⁷⁶ BnF, NAF 18467, k. 128–129.

¹⁷⁷ BnF, NAF 18467, k. 97. Programme for Madame Curie's Visit... BnF, NAF 18467, k. 6. Programme... *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁷⁸ List Teresy Lubomirskiej do Marii Skłodowskiej-Curie, [Waszyngton, przed 22 maja 1921], *Korespondencja polska Marii Skłodowskiej-Curie. 1881–1934*, oprac. K. Kabzińska i in., Warszawa 1994, s. 162. Zob. także: List Teresy Lubomirskiej do Marii Skłodowskiej-Curie, [Waszyngton], 28 lipca 1921, tamże, ss. 165–166.

¹⁷⁹ *Madame Curie. The Nation's...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁸⁰ N.N., *Mme. Curie Ill, Honored by Proxy*, „The Evening World” 1921, 24 maja, t. 61, nr 21 748, s. 4.

¹⁸¹ BnF, NAF 18467, k. 97. Programme for Madame Curie's Visit...

¹⁸² [N.N.], *Mme. Curie Finds America a Marvel*, „The New York Times” 1921, 25 czerwca, cyt. za: Adam Krzyk, dz. cyt., s. 253.

¹⁸³ J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., s. 124.

- ¹⁸⁴ N.N., *Editorial*, „Bulletin of the Woman's Medical College of Pennsylvania. College News” 1921, wrzesień, t. 72, nr 2, s. 6.
- ¹⁸⁵ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... Por. D. Ham, dz. cyt., s. 55. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., ss. 22–23.
- ¹⁸⁶ [N.N.], „The New York Times” 1921, 24 maja, cyt. za: A. Krzyk, dz. cyt., s. 249.
- ¹⁸⁷ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 90.
- ¹⁸⁸ D. Ham, dz. cyt., s. 53.
- ¹⁸⁹ Mrs. W. B. Meloney, dz. cyt., s. 6. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17.
- ¹⁹⁰ D. Ham, dz. cyt., s. 51.
- ¹⁹¹ Cyt. za: D. Ham, dz. cyt., s. 53.
- ¹⁹² Tamże.
- ¹⁹³ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 23. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 55.
- ¹⁹⁴ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.
- ¹⁹⁵ Por. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ¹⁹⁶ N.N., *Rare \$ 5,000 Chemical Given to Mme. Curie at Gloucester, N. J.*, „The New York Tribune” 1921, 25 maja, t. 81, nr 27 219, s. 8.
- ¹⁹⁷ D. Ham, dz. cyt., s. 60.
- ¹⁹⁸ 12 maja rektor Bryn Mawr College dr Martha Carey Thomas potwierdziła ich odwołanie w liście do Marie Meloney, informując kilka dni później listownie swego zastępcę, dr. Johna G. Clarka, że powodem odwołania wydarzeń była decyzja Marii Curie na temat nieoficjalnej wizyty w Welsbach. Zob. Rebecca Kelly-Bowditch, dz. cyt.
- ¹⁹⁹ Por. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ²⁰⁰ N.N., *Editorial*, dz. cyt., ss. 6–7. Programme..., dz. cyt., k. 6 verso. Por. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 90.
- ²⁰¹ Maria Curie i Martha Carey Thomas w późniejszym okresie sporadycznie wymieniały korespondencję. Rektor Thomas kontynuowała wymianę listów z Marie Meloney, która w 1929 roku poinformowała ją o rozmowie z noblistką, w której ta wspominała ich spotkanie. Zob. Rebecca Kelly-Bowditch, dz. cyt.
- ²⁰² Rebecca Kelly-Bowditch, dz. cyt. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 55.
- ²⁰³ N.N., *Offer to Equip Mme. Curie with \$ 42,000 Workshop*, „The Evening World” 1921, 25 maja, t. 61, nr 21 749, s. 15.
- ²⁰⁴ S. Emling, dz. cyt., s. 106.
- ²⁰⁵ BnF, NAF 18467, k. 124. List Williama Duane’a do Marii Curie, Harvard University, 6 marca 1921.
- ²⁰⁶ *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573. M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63.
- ²⁰⁷ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... BnF, NAF 18467, k. 131–133.
- ²⁰⁸ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 90. *Madame Curie Receives Gram of Radium...*, dz. cyt., s. 573.
- ²⁰⁹ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.
- ²¹⁰ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 90.
- ²¹¹ Por. Skład kobiecego komitetu wykonawczego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ²¹² BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... [N.N.], *Obituary for Henry R. Rea, Pittsburgh iron manufacturer*, „The Gazette Times” (Pittsburgh) 1919, 20 grudnia, s. 1.
- ²¹³ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 24.
- ²¹⁴ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ²¹⁵ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 20.
- ²¹⁶ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ²¹⁷ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 25.
- ²¹⁸ N.N., *Mme. Curie Again Honored*, „The New York Times” 1921, 27 maja, cyt. za: J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 91.
- ²¹⁹ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.
- ²²⁰ *General Catalog 1921–1922*, „University of Pittsburgh Bulletin” 1921, wrzesień, t. 17, nr 26, s. 284.
- ²²¹ David R. Grinnell, *Marie Curie's Visit to Pittsburgh and the Standard Chemical Company*, „Western Pennsylvania History”, Winter 2008-09, s. 11.
- ²²² Cyt. za: J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 2.
- ²²³ BnF, NAF 18467, k. 138.
- ²²⁴ Według J. O. Lubenau – do 15 minut. Zob. Tenże, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 24.
- ²²⁵ Tamże.
- ²²⁶ Tamże. Por. Tenże, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., s. 126.
- ²²⁷ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...

- ²²⁸ List Związku Polek w Ameryce do Marii Skłodowskiej-Curie. Chicago, 2 lipca 1921. *Korespondencja polska...*, dz. cyt., s. 165. Por. M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63.
- ²²⁹ Por. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63.
- ²³⁰ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 24.
- ²³¹ Mimo oferty złożonej przez firmę na produkcję grama radu za 100 000 dolarów, 23 czerwca wystawiono fakturę w wysokości 65 656,50 dolarów za 1,010.10 grama radu, szacując tylko koszty produkcji. Zob. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 99.
- ²³² J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 24. R. Pflaum, dz. cyt., s. 227.
- ²³³ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92.
- ²³⁴ Tamże.
- ²³⁵ [N.N.], *Mme. Marie Curie Inspects Big Radium Factory at Canonsburg*, „The Pittsburgh Sun” 1921, 28 maja, cyt. za: J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 91.
- ²³⁶ J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., s. 126.
- ²³⁷ *Mme. Marie Curie Inspects...*, dz. cyt., s. 91.
- ²³⁸ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., ss. 64–65.
- ²³⁹ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 26.
- ²⁴⁰ Por. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ²⁴¹ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 26.
- ²⁴² Por. R. Pflaum, dz. cyt., s. 227. N.N., *Mme. Curie's Breakdown Not Due to Radium Rays*, „The New York Tribune” 1921, 31 maja, s. 11.
- ²⁴³ N.N., *Mme. Curie's Blood Is Under Analysis*, „The Evening World” 1921, 30 maja, s. 5.
- ²⁴⁴ Tamże. Por. R. Pflaum, dz. cyt., s. 227.
- ²⁴⁵ N.N., *Mme. Curie, Worn Out, Gives Up Coast Trip*, „The New York Tribune” 1921, 29 maja, s. 14.
- ²⁴⁶ S. Emling, dz. cyt., s. 107. *Mme. Curie tried to pay a surprise visit to the Memorial Hospital. Memorial Hospital Greets Mme. Curie*, „The New York Times” 1921, 29 maja, s. 16.
- ²⁴⁷ *Mme. Curie, Worn Out...*, dz. cyt., s. 14.
- ²⁴⁸ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 64.
- ²⁴⁹ *Mme. Curie, Worn Out...*, dz. cyt., s. 14. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 26.
- ²⁵⁰ *Mme. Curie's Blood...*, dz. cyt., s. 5.
- ²⁵¹ E. Curie, dz. cyt., s. 431.
- ²⁵² *Mme. Curie's Breakdown...*, dz. cyt., s. 11.
- ²⁵³ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ²⁵⁴ *Mme. Curie's Breakdown...*, dz. cyt., s. 11.
- ²⁵⁵ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... W planie dnia uwzględniono również wizytę w banku. Zob. Tamże.
- ²⁵⁶ F. Giroud, dz. cyt., s. 223.
- ²⁵⁷ Lee Anna Embrey, *George Braxton Pegram. 1876–1958. A Biographical Memoir*, National Academy of Sciences, Washington D.C. 1970, s. 380, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/pegram-george.pdf> [25.04.2021].
- ²⁵⁸ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...
- ²⁵⁹ Jak wskazuje R. Pflaum, Marie Meloney w tym okresie dowiedziała się, że prawdopodobnie ma złośliwy nowotwór, o czym nie informuje przyjaciółki. Zob. Taż, dz. cyt., s. 227. F. Giroud wskazywała na uaktywnienie ogniska gruźlicy. Zob. Taż, dz. cyt., s. 232.
- ²⁶⁰ S. Emling, dz. cyt. ss. 108–109. J. Des Jardins, dz. cyt., s. 127.
- ²⁶¹ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.
- ²⁶² J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92.
- ²⁶³ Por. R. Pflaum, dz. cyt., s. 227–228.
- ²⁶⁴ Według części biografów Maria Curie odwiedziła wtedy również kopalnię i okoliczne obszary wydobywcze, gdzie uzyskiwano rad z karnotytu, wciąż korzystając z metody państwa Curie. Według D. Ham uczona wraz z córkami przemieszczały się wówczas na kucykach i mułach po pagórkach, gdzie wydobywano rudę. Zob. Taż, dz. cyt., ss. 56–57. J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 117. M. Skłodowska-Curie nie wspomina wizyty w kopalni, wzmiankuje natomiast kolekcję filmów dokumentalnych z zakładu w Pittsburghu, wytwarzającego rad z karnotytu z Kolorado, prezentujących pracę przy wydobyciu tamtejszych rud. Zob. Taż, dz. cyt., ss. 64–65. Jak wskazuje J.O. Lubenau za Kathleen Bruyn (*Uranium Country*, Boulder 1955), Irena Joliot-Curie twierdziła, że podczas podróży na Zachód zatrzymano się tylko przy Wielkim Kanionie. Zob. Tenże, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 27.
- ²⁶⁵ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 254.
- ²⁶⁶ Był to wciąż działający hotel El Tovar, należący do sieci Harvey House. Zob. J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 27.

²⁶⁷ E. Curie, dz. cyt., ss. 431–432.

²⁶⁸ „Obecność tłumu coraz bardziej ją męczyła. W Santa Fe [Maria z córkami i Harriet Eager] miały się przesiąść z prywatnego przedziału do wagonu bez przedziałów. Harriet Eager w pewnym momencie spostrzegła, że Maria siedzi sama i skrywa twarz w dłoniach. Słabym, trzęsącym się głosem wyznała Harriet, że nie potrafi wejść do publicznego wagonu, bo boi się wzroku ludzi oglądających ją jak zwierzę w klatce. [...] Ostatecznie Harriet udało się uspokoić Marię i nakłonić, by jeszcze ten jeden raz stawiała czoło pogawędkom z obcymi współpasażerami”. S. Emling, dz. cyt. ss. 108–109. Zob. też: J. Des Jardins, dz. cyt., s. 127.

²⁶⁹ E. Curie, dz. cyt., s. 454.

²⁷⁰ BnF, NAF 18467, k. 149.

²⁷¹ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). *Fellowships*, <https://wnfga.org/scholarships/fellowships/> [21.04.2021].

²⁷² BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... BnF, NAF 18467, k. 149. Poprzedziła je krótka uroczystość w ograniczonym gronie w Fullerton Hall o godz. 15.00. Zob. BnF, NAF 18467, k. 151.

²⁷³ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63.

²⁷⁴ BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... BnF, NAF 18467, k. 149, 189. *Past Honorary Degree Recipients*, <https://convocation.uchicago.edu/traditions/honorary-degree-recipients/past-honorary-degree-recipients/> [01.04.2021].

²⁷⁵ NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...

²⁷⁶ BnF, NAF 18467, k. 149.

²⁷⁷ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63. BnF, NAF 18467, k. 171–187 verso. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 57.

²⁷⁸ BnF, NAF 18467, k. 173.

²⁷⁹ BnF, NAF 18467, k. 149, 196.

²⁸⁰ BnF, NAF 18467, k. 149, 198–200.

²⁸¹ BnF, NAF 18467, k. 149.

²⁸² *Mme. Curie Likes It Over Her Head*, „Evanstone News-Index” 1921, 17 czerwca, cyt. za: D. Ham, dz. cyt., s. 57.

²⁸³ List Komitetu Polek w Chicago do Marii Skłodowskiej-Curie, [Chicago, czerwiec 1921], *Korespondencja polska...*, dz. cyt., s. 163. W programie pobytu noblistki w Chicago jako organizator spotkania widnieje United Polish Women’s Organizations of Chicago. Zob. BnF, NAF 18467, k. 149. Chicago and Evanstone Program of Madame Curie and Party. Wspominając w *Autobiografii* wizytę w Chicago, noblistka wzmiankuje Stowarzyszenie Kobiet Polskich (Association of Polish Women według pierwszego wydania, opublikowanego w języku angielskim). Zob. Taż, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63. Taż, *Pierre Curie...*, dz. cyt., s. 116.

²⁸⁴ Związek Polek w Ameryce (The Polish Women’s Alliance of America), największa polonijna kulturalno-oświatowa i ubezpieczeniowa organizacja kobieca w Stanach Zjednoczonych. Założony w Chicago w 1898 roku przez Stefanię Chmieleńską (1866–1939), od 1910 roku wydawał „Głos Polek”. Związek wsparł zbiórkę funduszy na zakup grama radu dla Marii Skłodowskiej-Curie. Związek podejmował także działalność na rzecz emancypacji kobiet. Zob. <http://www.pwaa.org/History.html> [25.04.2021]. Katarzyna Kaczmarek, *O poglądach społeczno-politycznych Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej. On Stefania Laudyn-Chrzanowska’s social and political views*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, t. 7 (2), s. 60, 62. Nazwisko Emilii Napieralskiej, prezeski Związku Polek w Ameryce, noblistka zanotuje na odwrocie programu wizyty w Chicago. Zob. BnF, NAF 18467, s. 149. Chicago and Evanstone Program...

²⁸⁵ Stefania Laudyn-Chrzanowska, *Czcigodnej Pani Marji Skłodowskiej-Curie w holdzie od Polonji w Chicago, dnia 15 czerwca, 1921*, [Chicago: 1921], [s. 7]. Biblioteka Narodowa, DZS IL 2, <https://polona.pl/item/czcigodnej-pani-marji-sklodowskiej-curie-w-holdzie-od-polonji-w-chicago-dnia-15-czerwca,NDQzNTYxNg/1/#info:metadata> [17.04.2021].

²⁸⁶ Tomasz Pospieszny, *Maria Skłodowska-Curie. Zakochana w nauce. Ze 100 ilustracjami*, Warszawa 2020, s. 275. Por. także: BnF, NAF 18467, k. 153 (recto-verso). W zbiorach Bibliothèque nationale de France, w sekcji dokumentów dotyczących wizyty w Chicago, zachował się brulion przemowy noblistki do Polonii, wykazujący nieznaczne różnice względem wyżej przywołanej: „Milo mi jest złożyć organizacjom złączonym polskim serdeczne podziękowania za tak wzruszające przyjęcie. Dziękuję również bardzo za dar, który jest dowodem niezmiennego patriotyzmu polskiej Kolonii w Ameryce. Dar ten mam zamiar przeznaczyć na pomoc dla polskich studentów, którzy pragnąc studiować radioaktywność w instytucie moim w Paryżu, nie mogą tego uczynić z braku funduszy przy obecnym stanie polskiej waluty.

Spółeczeństwo polskie potrzebuje bardzo pomocy w tej chwili i to w wielu kierunkach. Ośmielona przez sympatię, którą mi Kolonia polska tutejsza okazuje, przedstawiam jej jeden cel, który mi na sercu leży.

Polska niepodległa powinna mieć jak każdy kraj swój instytut radowy. Początek tego instytutu istnieje w pracowni radiologicznej założonej za moją inicjatywą w Warszawie przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Znaczna suma jest potrzebna, aby przekształcić pracownię tę w Instytut przeznaczony nie tylko dla prac naukowych, lecz również dla leczenia chorych bez względu na zamożność. Gdyby Kolonia polska w Ameryce

zechciała postawić sobie za cel jak najprędze utworzenie tego Instytutu, byłby to niewątpliwie czyn obywatelski wysokiej doniosłości.

Ponawiam kolonii polskiej serdecznie podziękowania i serdeczne pozdrowienia”.

²⁸⁷ List Związku Polek w Ameryce do Marii Skłodowskiej-Curie, Chicago, 2 lipca 1921, *Korespondencja polska...*, dz. cyt., s. 165. Por. List Komitetu Polek w Chicago do Marii Skłodowskiej-Curie, [Chicago, maj 1921], *Korespondencja polska...*, dz. cyt., ss. 160–161. Na jego odwrocie M. Skłodowska-Curie odnotowała przeznaczenie datku: „1000 dollar[s] = 12 850 fr. Destiné au Laboratoire de Radiologie de Varsovie [1000 dolarów = 12 850 franków. Przeznaczone na Laboratorium Radiologiczne w Warszawie]”. Zob. *Korespondencja polska...*, dz. cyt., s. 161. Por. także: List Towarzystwa Naukowego Warszawskiego do Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawa, 8 października 1921, *Korespondencja polska...*, dz. cyt., s. 167.

²⁸⁸ E. Curie, dz. cyt., s. 432.

²⁸⁹ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.

²⁹⁰ D. Ham, dz. cyt., s. 57. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme... BnF, NAF 18467, k. 149.

²⁹¹ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

²⁹² N. N., *Dr Harvey Gaylord, cancer expert, dead*, „The Buffalo Enquirer” 1924, 23 czerwca, s. 2.

²⁹³ *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12. Por. D. Ham, dz. cyt., s. 57.

²⁹⁴ *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12. Według S. Emling przed przyjazdem do Buffalo na prośbę Marie Meloney konduktor zatrzymuje pociąg na wcześniejszej stacji, w Niagara Falls, aby nie niepokojona przez tłum noblistka mogła obejrzeć słynny wodospad. Wielbiciele jednak dojeżdżają tam pospiesznie samochodami. Zob. *Taż*, dz. cyt., s. 108.

²⁹⁵ *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12. D. Ham, dz. cyt., s. 57. Por. M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63. BnF, NAF 18467, k. 6 (verso). Programme...

²⁹⁶ D. Ham, dz. cyt., s. 57.

²⁹⁷ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 254.

²⁹⁸ M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia...*, dz. cyt., s. 63.

²⁹⁹ *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12. Por. także: N.N., *Mme. Curie Again Ill. Program for Her Reception at Buffalo Has to Be Canceled*, „The New York Times”, 17 czerwca, 1921, s. 9.

³⁰⁰ D. Ham, dz. cyt., s. 57.

³⁰¹ BnF, NAF 18467, k. 7. Programme... G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17. *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12. D. Ham, dz. cyt., s. 57. Por. J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., s. 127.

³⁰² E. Curie, dz. cyt., 432. Zob. też: S. Emling, dz. cyt., s. 109.

³⁰³ J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92. D. Ham, dz. cyt., s. 57. *Mme. Curie Again Ill...*, dz. cyt., s. 9. Por. G. B. Kauffman, dz. cyt., s. 17. J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 117.

³⁰⁴ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.

³⁰⁵ *Discoverer of Radium...*, dz. cyt., s. 12.

³⁰⁶ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

³⁰⁷ N.N., *Mme. Curie in Boston. Will Receive Degree From Wellesley on Monday*, „The New York Times” 1921, 19 czerwca, [s. 25]. BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...

³⁰⁸ Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

³⁰⁹ BnF, NAF 18467, k. 7. Programme... D. Ham, dz. cyt., s. 59. D. Ham wskazuje, że noblistka odwiedziła również Cruft Physics Laboratory w Cambridge i laboratoria szpitalne w Bostonie. Zob. *Tamże*.

³¹⁰ Jefferson Physical Laboratory, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, <https://www.aps.org/programs/outreach/history/historicsites/jeffersonlab.cfm> [06.04.2021].

³¹¹ BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...

³¹² Por. Skład komitetu naukowego Funduszu Radowego im. Marii Curie, w: Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt.

³¹³ BnF, NAF 18467, k. 208. List Theodore’a W. Richardsa do Marii Curie, Cambridge, Massachusetts, 9 czerwca 1921.

³¹⁴ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, dz. cyt., s. 28.

³¹⁵ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., ss. 253–254.

³¹⁶ N.N., *Award Mme. Curie a Wellesley Degree. Hers Is the First Honorary Degree Ever Given by College*, „The New York Times” 1921, 21 czerwca, s. 7. BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...

³¹⁷ Ellen F. Pendleton, *President’s Annual Report*, „Wellesley College Bulletin. Annual Reports President and Treasurer. 1919–1921”, seria 10, nr 11, Wellesley 1921, s. 18.

³¹⁸ Por. BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...

³¹⁹ D. Ham, dz. cyt., s. 59. Por. J. O. Lubenau, *Wizyta Marii Skłodowskiej-Curie...*, dz. cyt., s. 124.

³²⁰ D. Ham, dz. cyt., s. 59.

- ³²¹ Zob. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92.
- ³²² D. Ham, dz. cyt., s. 59.
- ³²³ Tamże. D. Brian, dz. cyt., s. 187. S. Quinn, dz. cyt., s. 568.
- ³²⁴ D. Ham, dz. cyt., s. 59.
- ³²⁵ BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...
- ³²⁶ W. S. Hunter, *James Rowland Angell 1869–1949. A Biographical Memoir*, w: *National Academy Biographical Memoirs*, t. 26, Waszyngton 1951, s. 194, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/angell-james-r.pdf> [25.04.2021].
- ³²⁷ BnF, NAF 18467, k. 215, 220. Zob. także: BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...
- ³²⁸ BnF, NAF 18467, k. 215–216, 219.
- ³²⁹ BnF, NAF 18467, k. 213, 222.
- ³³⁰ BnF, NAF 18467, k. 222.
- ³³¹ BnF, NAF 18457, k. 59. Tentative Program.
- ³³² D. Ham, dz. cyt., s. 59.
- ³³³ Por. T. Pospieszny, dz. cyt., ss. 205, 217.
- ³³⁴ S. Quinn, dz. cyt., s. 567. J. Złotkiewicz-Kłębukowska, dz. cyt., s. 117.
- ³³⁵ F. Giroud, dz. cyt., s. 233.
- ³³⁶ S. Quinn, dz. cyt., s. 568. Por. T. Pospieszny, dz. cyt., s. 267.
- ³³⁷ Właśc. Aloisa F. Kovarika.
- ³³⁸ *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 254.
- ³³⁹ BnF, NAF 18467, k. 7. Programme...
- ³⁴⁰ Tamże. D. Brian, dz. cyt., ss. 177, 188. F. Giroud, dz. cyt., s. 234.
- ³⁴¹ List Ewy Curie do Marii Skłodowskiej-Curie, l'Arcouest, początek lipca 1923. Listy Marii Skłodowskiej-Curie do Ewy Curie, Paryż, 13 lipca 1923 i Bonportreau, 22 września 1923, w: Maria Curie i córki, *Listy*, przeł. z fr. Teresa Pogwizd i Mieczysław Mendychowski, Wrocław 2011, ss. 169, 173, 177–178. Por. Irena Joliot-Curie, *Maria Curie, moja matka*, przekł. z jęz. fr. Małgorzata H. Malewicz, Warszawa 2020, s. 71. BnF, NAF 18435, k. 189. Józef Skłodowski, Ostatnia choroba Marii Skłodowskiej-Curie. Jej pogrzeb.
- ³⁴² [N.N.], *Mme. Curie Finds America a Marvel*, „The New York Times” 1921, 25 czerwca, cyt. za: J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92.
- ³⁴³ Tamże.
- ³⁴⁴ Austin C. Lescarbour, *A Chat with Madame Curie. What the Discoverer of Radium Thinks of Us and What We Think of Her*, „Scientific American” 1921, 9 lipca, cyt. za: D. Ham, s. 60.
- ³⁴⁵ Tamże.
- ³⁴⁶ Tamże. *Mme. Curie Finds America...*, dz. cyt., s. 253.
- ³⁴⁷ F. Giroud, dz. cyt., s. 234.
- ³⁴⁸ Cyt. za: R. Plaum, dz. cyt., s. 228.
- ³⁴⁹ J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, il. 8, dz. cyt., s. 28.
- ³⁵⁰ BnF, NAF 18467, k. 242.
- ³⁵¹ Northwestern University Archives, List Marie Mattingly Meloney do Waltera Dilla Scotta..., dz. cyt. Zob. także: List Marie M. Meloney do Marthy Tracy, dziekan Woman's Medical College of Pennsylvania, lipiec 1921, w: „Bulletin of the Woman's Medical College of Pennsylvania. College News” 1921, wrzesień, t. 72, nr 2, s. 8.
- ³⁵² J. O. Lubenau, *Tired, Tenacious, Triumphant...*, il. 8, dz. cyt., s. 29.
- ³⁵³ BnF, NAF 18457, k. 99. List Marie Mattingly Meloney do Marii Curie, 22 marca 1922. Według Barbary Goldsmith wydawnictwo zapłaciło noblistce 50 000 dolarów za prawa do publikacji. Zob. Taż, *Geniusz i obsesja. Wewnętrzny świat Marii Curie*, przeł. z ang. Jarosław Szmolda, Poznań, Wrocław, 2016, s. 188. Zob. też: J. Des Jardins, dz. cyt., s. 128. D. Brian, d. cyt., s. 189.
- ³⁵⁴ N.N., *Mme. Curie Reaches France. Children Bring Her Flowers*, „New York Tribune” 1921, 3 lipca, t. 81, nr 27 258, s. 11. J. O. Lubenau, E. R. Landa, dz. cyt., s. 92. R. Pflaum, dz. cyt., s. 228.
- ³⁵⁵ R. Plaum, dz. cyt., s. 228. D. Brian, dz. cyt., s. 188. Por. F. Giroud, dz. cyt., s. 235. *Laporte Marcel*, <http://cussenot-fst-nancy.ahp-numerique.fr/cussenot2/alphabetique.php?recherche=LAPORTE> [26.04.2021]. Por. K. Kabzińska, *Laboratorium Curie jako międzynarodowy ośrodek kształcenia kadry naukowej i jego portugalscy wychowankowie w latach 1914–1938*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1988, R. 33, nr 1, s. 178.
- ³⁵⁶ E. Curie, dz. cyt., s. 433.